

UDK: 282(091) (=862)
Pregledni rad

ZNANSTVENO UTEMELJENA »POVIJEST CRKVE U HRVATA« IZMEĐU ŽELJA I STVARNOSTI

Franjo ŠANJEK, Zagreb

Prije dvadesetak godina na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu grupa profesora i kulturnih djelatnika započela je akciju oko pisanja sustavne i znanstveno utemeljene povijesti Crkve na hrvatskom prostoru. Među najodanijim poklonicima besmrtnog Clio bili su prof. dr. Tomislav J. Šagi-Bunić, tadašnji dekan KBF-a; dr. Bonaventura Duda, zaljubljenik hrvatske kulturne baštine; dr. Josip Turčinović, uvaženi stručnjak u poznavanju hrvatskoga literarnog nasljeđa; dr. Antun Ivandija, priznati povjesničar umjetnosti i predstojnik Katedre za crkvenu povijest na KBF-u, i dr. Franjo Šanjek, asistent na istoimenoj katedri i autor studije o Crkvi bosansko-humskih krstjana. Njima će se s vremenom pridružiti mons. dr. Đuro Kokša, dr. Emanuel F. Hoško, dr. Mile Bogović, dr. Slavko Kovačić, dr. Andrija Šuljak i drugi crkveni povjesničari i kulturni radnici.

Godine 1975. pri KBF-u u Zagrebu utemeljen je Institut za crkvenu povijest sa svrhom da organizira i unapređuje znanstveni i istraživački rad s područja opće, a napose nacionalne religijske povijesti, kršćanske arheologije i povijesti crkvene umjetnosti te njihovih pomoćnih, specijalnih i srodnih disciplina (Statut, član 2, a).

Institut za crkvenu povijest (dalje ICP) pokušava organizirati predavanja iz pomoćnih povijesnih znanosti, od kojih će zbog tehničkih teškoća i financijskih nemogućnosti morati odustati, ali će u suradnji s Centrom za koncilska istraživanja, dokumentaciju i informacije »Kršćanska sadašnjost« iz Zagreba pokrenuti i izdavati časopis za crkvenu povijest »Croatia christiana periodica«. Od 1977. do 1991. objavljeno je 27 brojeva (po dva broja godišnje).

U okviru specijalizacije iz »Hrvatske nacionalne crkvene povijesti« ICP organizira predavanja drugog i trećeg ciklusa studija na KBF-u iz pomoćnih povijesnih znanosti, starokršćanske arheologije, sakralne umjetnosti, arhivistike itd., s posebnim osvrtom na hrvatski kulturni prostor.

ICP okuplja isključivo suradnike-volontere koji u snazi Statuta iz 1975. promiču, koordiniraju i potiču znanstveno istraživanje u zemlji i inozemstvu te se brinu za objavljivanje postignutih rezultata (član 31, paragraf 1). U tu svrhu ICP će napose:

- a) raditi na popisivanju i snimanju arhivske građe i ostalih povijesnih vrela i dokumentacije;
- b) stvarati vlastitu zbirku mikrofilmova, fotokopija i slične dokumentacije;
- c) otkrivati i popisivati domaće religijske, starokršćanske, hrvatske i s njima povezane spomenike i lokalitete;

- d) prikupljati stručnu literaturu, stvarati stručne kataloge i kartoteke, prikupljati i objavlјivati stručnu bibliografiju;
- e) pomagati sređivanje i popisivanje crkvenih arhiva, knjižnica i ostalih zbirki;
- f) Brinuti se za sustavno objavlјivanje arhivske i ostale povijesne građe;
- g) organizirati stručna i popularna predavanja iz svog djelokruga;
- h) priređivati izložbe iz svog djelokruga;
- i) gajiti suradnju sa srodnim ustanovama u zemlji i inozemstvu;
- j) poduzimati, podupirati i pratiti sve djelatnosti, osobe, tijela i ustanove od interesa za ciljeve ICP.

Poziv crkvenim povjesničarima

Da se doskoči nedostatku sustavne i kritički pisane *Povijesti Crkve u Hrvata* (dalje PCuH) i bolje upozna trinaeststoljetna prošlost kršćanstva na hrvatskome nacionalnom prostoru, ICP KBF-a pokreće 1985. akciju u svezi s izradom i objavlјivanjem sustavnog dijela o povijesti kršćanstva i Katoličke Crkve u Hrvata.

Pismom prof. dr. Franje Šanjeka, pročelnika Katedre za crkvenu povijest i predstojnika ICP-a, odaslanim 25. ožujka 1985. godine, pozvani su crkveni historičari i ugledne ličnosti hrvatske crkvenosti i kulture.

Sastanak je održan u profesorskoj zbornici KBF-a 12. travnja 1985. a prisustvovali su mu članovi uredništva časopisa »Croatica christiana periodica«, profesori-suradnici ICP-a i nastavnici crkvene povijesti na bogoslovnim učilištima hrvatskoga jezičnog područja. Ugledni gost skupa bio je mons. dr. Đuro Kokša, pomoćni biskup zagrebački.

Prvi prošireni sastanak Odbora za organiziranje pisanja »Povijesti Crkve u Hrvata«

Sastanku su 12. travnja 1985. prisustvovali: mons. dr. Đuro Kokša, dr. Mile Bogović (Rijeka), dr. Franjo Šanjek (Zagreb), dr. Franjo E. Hoško (Zagreb), dr. Tomislav J. Šagi-Bunić (Zagreb), mr. Slavko Kovačić (Split), dr. Vice Kapitanović (Makarska), dr. Predrag Belić (Zagreb), dr. Josip Turčinović (Zagreb), dr. Andrija Šuljak (Đakovo) i dr. Marijan Biškup (Zagreb), tajnik ICP-a i zapisničar ovog skupa. Od pozvanih skupu nisu mogli prisustvovati dr. Ivan Golub (Zagreb) i dr. Juraj Kolarić (Zagreb).

Nakon nekoliko pozdravnih riječi i naznake posla, dekan KBF-a prof. dr. Bonaventura Duda predao je riječ predstojniku ICP-a i glavnom uredniku CCP-a, koji je u kratkim crtama objasnio motive ovog skupa. Istaknuo je da u nas postoji nekoliko značajnih publikacija informativno-popularnog karaktera iz područja hrvatske crkvene povijesti. To su: K. Draganović – J. Buturac, *Povijest Crkve u Hrvatskoj*, Zagreb, 1944;¹ J. Buturac – A. Ivandija, *Povijest katoličke crkve među*

1. Izd. Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima. Na 160 stranica male četvrtine dan je »pregled od najstarijih vremena do danas«. Djelo je svojevrsan amalgam povijesti Crkve u Hrvata i povijesti biskupija na hrvatskome nacionalnom prostoru.

Hrvatima, Zagreb, 1973;² J. Soldo, *Pregled povijesti Hrvatske Crkve*, Zagreb/Frankfurt, 1976.³

Utemeljitelji časopisa CCP-a i ICP-a još 1976. uočavaju potrebu pisanja PCuH na znanstvenim osnovama i u skladu s metodama povijesne znanosti. Slične želje u više navrata izražava i uzoriti kardinal dr. Franjo Kuharić, veliki kancelar KBF-a, a jedna građanska osoba pokazala je zanimanje da pothvat pomogne financijski.

Jedinova *Velika povijest Crkve*,⁴ u izdanju »Kršćanske sadašnjosti« (dalje KS), za dogledno će vrijeme udovoljiti hrvatskoj čitalačkoj publici na području opće crkvene povijesti. Ovo po mnogo čemu monumentalno djelo zaobilazi međutim našu povijest i nema uobičajene dodatne hrvatske povijesne bibliografije koju obično imaju slični prijevodi. Zahvaljujući prije svega KS-u imamo više zanimljivih monografija iz niza *Analecta Croatica Christiana* a i časopis CCP, svojevrsni nastavak predratne revije »Croatia sacra«. Tu su i drugi časopisi (»Bogoslovska smotra«, »Obnovljeni život«, »Marulić«, »Crkva u svijetu«) i zbornici (»Kačić«, »Vrela i prinosi«) s člancima i priložima iz naše crkvene povijesti, starokršćanske arheologije i sakralne umjetnosti. Sve nabrojeno predstavlja toliko potrebne predradnje za pisanje znanstvene PCuH.

U daljnjem dijelu izlaganja F. Šanjek je postavio pitanje da li i kakva nam PCuH za danas i sutra treba, istaknuvši da se o hrvatskoj nacionalnoj Crkvi kao jedinstvenom entitetu ne može govoriti prije 19/20. stoljeća, a sasvim sigurno ne u razdoblju od propasti narodne dinastije do nastupa biskupa Vrhovca. U tom smislu spominje neka pitanja koja drži važnim u znanstvenoj obradi PCuH. Šanjek drži da bi se zamišljeno djelo moglo solidno napraviti u sljedećem desetljeću, tj. između 1985. – stope desete obljetnice *hrvatskoga narodnog preporoda* u kojem su Crkva i kler vrlo aktivno sudjelovali – i 1994. godine, koja obilježava devetu stoljetnicu od uspostave zagrebačke (nad)biskupije, događaja od presudnog značenja za povijest Crkve i kršćanstva u hrvatskom narodu. S tim u svezi je i *pitanje koncepcije* samog djela (primjeri: Fliche-Martin, Jedin i »Nouvelle histoire de l'Église«), *pitanje izbora suradnika* (povjesničari iz redova klera, svjetovnjaci), kako organizirati rad redakcije i sl., o čemu svatko treba trijezno promisliti te to slobodno, demokratski i akademski iznijeti pred ovim skupom. Pritom se ne bi smjelo prebrzo odlučivati i zaključivati, nego treba sve dobro proučiti i tek onda započeti ozbiljan posao koji bi nas trebao dovesti do cilja, tj. do solidne znanstveno fundirane PCuH. Na kraju izlaganja dr. Šanjek predlaže da taj konačni dogovor bude negdje potkraj jeseni 1985 u Zagrebu, kojom bi se prilikom moglo evocirati zasluge Crkve i klera u *hrvatskome narodnom preporodu* u povodu njezove 150. obljetnice.

2. Izd. HKD sv. Ćirila i Metoda. Autori nastoje crkvenu povijest ugraditi u opći kontekst hrvatske povijesti. Knjiga ima oko 380 stranica, ilustrirana je, ima kronološki pregled zbivanja, popis nadbiskupa i biskupa prema dijecezama i kazalo osobnih imena. Čitatelj se ne može oteti dojmu da je više biskupijska nego li općenacionalna povijest. Ima i kraći popis literature.
3. Izd. Kršćanska sadašnjost iz Zagreba i Naddušobrižnički ured u Frankfurtu/M. Knjiga je »radni podsjetnik« namijenjen natjecateljima vjeronaučne olimpijade 1976. Bogato je ilustrirana s okvirnim tekstovima iz općecrkvene povijesti.
4. Dosad je objavljeno pet knjiga: sv. I (Od Praopćine do ranokršćanske Velecrkve, Zagreb, 1972); sv. III/1 (Srednjovjekovna Crkva, 1971); sv. V (Crkva u doba apsolutizma i prosvjetiteljstva, 1978); sv. VI/1 (Crkva između revolucije i restauracije, 1987) i sv. VI/2 (Suvremena Crkva: između prilagođavanja i otpora, 1981).

Nakon Šanjekova izlaganja uslijedila je duga i veoma plodna diskusija u kojoj je bilo postavljeno pitanje da li se u pisanju PCuH-a uistinu želi ići za znanstvenim djelom, koje bi odmah bilo objavljeno na jednom ili dva strana jezika, kako je to svojedobno učinio F. Šišić.⁵ Mons. Kokša misli da netko od suradnika za pisanje spomenute povijesti treba učiti mađarski i turski. U odgovoru je spomenuto da se svakako ide za tim da taj pothvat bude ozbiljno djelo, jer inače ne bi ni bilo ovih sastanaka i razgovora, ali da se pri proučavanju izvora i historiografije na mađarskom i turskom treba koristiti uslugama i rezultatima svjetovnjaka koji znaju te jezike i s uspjehom prate literaturu na spomenutim jezicima (Šanjek). Dr. Hoško smatra da je za ostvarenje PCuH potrebno učiniti određene temeljne pomake od kojih spominje četiri: 1) da se iskoriste rezultati civilne historiografije kroz zadnjih četrdeset godina; 2) da se integrira sve ono što su u tom razdoblju od četiri desetljeća crkveni ljudi monografijski istražili a što još nije našlo punu valorizaciju u nekim općim pogledima; 3) da pomaknemo nekakva svoja pretpotopna shvaćanja koja imamo o općoj crkvenoj historiografiji te da podignemo svoja shvaćanja na današnji evropski standard o crkvenoj historiografiji; 4) da pomaknemo naglaske od svog dosadašnjega gledanja na šire shvaćanje crkvene povijesti, na sadržaje koji puno više vrednuju kulturna zbivanja unutar Crkve, odnosno crkvenih ljudi u narodu, te da povijest dobije nekakve sociološke elemente. Nužno je osvrnuti se na ono što ovoga časa možemo učiniti na mogućnostima i znanju konkretnih ljudi i u vremenu koje nam je dano na raspolaganje jer inače ćemo odustati da bilo što uradimo ili ćemo napraviti megalomanski plan koji nitko neće moći ostvariti. Ako bi se ostvarili spomenuti pomaci, već tada bi se dobila fizionomija plana kojeg se nitko ne bi morao stidjeti, zaključuje dr. Hoško.

U daljnjem dijelu razgovora postavljena su pitanja: Da li osim već spomenutih jezika, koji se u samom toku rada mogu pokazati veoma potrebnim, postoje i neke predradnje koje bi svakako trebalo učiniti u pisanju PCuH, kao npr. da li su nam poznate sve disertacije koje su napravili naši ili strani ljudi iz naše crkvene povijesti; jesu li nam znani svi simpoziji koji su bili održani na području svjetovne ili crkvene povijesti a tiču se naše narodne prošlosti; je li Hrvatski bibliografski zavod za neka stoljeća ili desetljeća do dna iscrpio sve članke koji se odnose na crkvenu povijest, odnosno da li oni koji bi na tome radili imaju k tome pristup? Te bi se predradnje mogle početi raditi i prije negoli sve drugo (dr. Duda).

Inzistirajući na neophodnosti mađarskog jezika u pisanju PCuH, mons. Kokša navodi znanstveni rad Ferencza Kisbana o povijesti Pavlinskog reda, koji je inače čisto mađarski red s jakim odjekom u našoj crkvenoj i nacionalnoj povijesti. Pri pisanju povijesti toga reda u nas bit će nužno posegnuti za tim djelom. U svemu onome gdje je naša povijest išla paralelno s mađarskom poviješću, treba svakako poznavati i mađarsku historiografiju. Valja imati na pameti i to da su neki naši ljudi (Draškovići, Utješinović i dr.) upravljali Crkvom u Mađarskoj, te je u proučavanju tih ljudi neophodno posegnuti i za mađarskom historiografijom.

U odgovoru na ovakvo argumentiranje rečeno je da svakako treba imati u vidu vremenski rok za pisanje PCuH kao i to da još uvijek nismo integrirali prije spomenuta četiri elementa. Neophodno je imati na pameti što bi predstavljao opći pregled crkvene povijesti jer to bi svakako trebalo biti sintetičko djelo i ono

5. F. ŠIŠIĆ, *Geschichte der Kroaten*, Zagreb, 1917.

u svome najvišem standardu ne može prijeći najbolje monografijsko djelo. Ono nekako mora uhvatiti sredinu između najboljeg i najlošijeg. Zato je značajno da ne želimo sve podići na najvišu razinu, jer bi to tada bilo neostvarivo, budući da ima još dosta nerasvijetljenih pitanja, a ne znamo ni postavljati pitanja. Kao primjer može nam poslužiti slučaj Jurja Križanića o kojem se 1983. puno govorilo, a da s gledišta crkvene povijesti nitko uopće nije ni postavio pitanje (Hoško). Iz daljnjeg razgovora vidjelo se da ono što je za dr. Hoška »maksimalno«, mons. Kokša to drži »standardnim«. Istaknuto je i to kako je povijest hrvatske književnosti obradila niz pitanja koja nužno ulaze u našu crkvenu povijest a da to nitko od nas nije ni zabilježio.

Mariološki institut KBF-a u svojem dosadašnjem radu oko povijesnog rasta mariologije donio je čitav niz povijesnih uvida u kršćanski život u nas, što nam prije nije bilo poznato u ovakvom prosjeku. Kada bi se takvi radovi napravili i na drugim područjima, dobili bismo pravu kulturnu i religioznu povijest, a ne tek obične kronološke podatke. Obradene su, npr., teme hodočašća, prikazara je duhovnost o kojoj se dosad znalo jedino iz književnosti (Duda, Šanjek).

O pitanju same koncepcije pisanja PCuH kao i o integriranju svega onoga što već imamo, bilo je govora u nastavku razgovora. Možda bi svakomu od prisutnih bilo lakše napisati djelo o povijesti Crkve u nas negoli sve prisutne na ovom sastanku integrirati. Ali upravo zato treba dobro promisliti što bi trebalo učiniti kao prvi, a što kao drugi korak. Cilj nam je napraviti što bolju i za evropska mjerila vrijednu PCuH, ali bi ipak bilo neophodno najprije učiniti neke pomake o kojima je već bilo govora jer to dosad nitko nije učinio. Nakon toga dolazi pitanje koncepcije same povijesti. Možda bi nam kao primjer mogla poslužiti koncepcija kakvu nalazimo u djelu *Historija naroda Jugoslavije*,⁶ podijeljena po krajevima i upravnim jedinicama, jer je dio našeg naroda bio pod Venecijom, odnosno pod Turskom. Iza svakog poglavlja slijedi pregled literature, uz napomenu da to nije tek obično nabranjanje knjiga, nego naznaka tko je u tom području dao neki pomak naprijed. Na taj bi se način mogla početi slagati literatura za PCuH da se vidi tko je što učinio, dok bi se unaprijed možda moglo staviti glavne naslove kako bi se ta literatura mogla grupirati. Tu bi se negdje trebao nalaziti naš prvi korak kojeg svakako treba učiniti, a možda bi se eventualno došlo do nekoga tko zna mađarski ili bi nam u tome mogao pomoći i neki Mađar (dr. Bogović). Bilo je napomenuto da se pomoć nekog Mađara u toj stvari ne bi mogla prihvatiti jer tu nije u pitanju samo neki prijevod određenog teksta, nego je riječ o samom prikazivanju stvari kao takvih (mons. Kokša).

Veoma zanimljiv intervent o postanku ideje pisanja PCuH dao je u svom istupu dr. T. J. Šagi-Bunić, koji je spomenuo da je odmah na početku izdavanja Jedinove *Povijesti* bilo postavljeno pitanje naše crkvene povijesti i odlučeno da jedan svezak sadrži hrvatsku crkvenu povijest. Bilo je i nekih predradnji o PCuH i o njezinu objektu: Čija je to povijest? Razgovaralo se i o problemu periodizacije: Da li prihvatiti svjetovnu periodizaciju do bečkih ratova i od bečkih ratova dalje, da li možda prema redovništvu i slično? Svakako se željelo postići evropski standard hrvatske crkvene povijesti. J. Turčinović je svojedobno sastavio malu sintetičku knjižicu polazeći od crkvene organizacije. Bilo je govora o nekim pretpostavkama. Mons. Kokša spomenuo je da su te pretpostavke poznavanje mađarskog i turskog,

6. Zagreb, I/1953.

ali dok su turski izvori na turskom, zajednički izvori za mađarsku i hrvatsku povijest, pa i onu crkvenu, uglavnom su na latinskom, a samo je novija historiografija mađarska i ona nužno zahtijeva učenje mađarskog. Poznavanje onog »turskog dijela«, što je npr. islamizacija, što su bosanski krstjani, ne može se prestopiti i povijest ne može biti bez toga. Dr. Šagija-Bunića zanima komu mons. Kokša postavlja pitanje mađarskog jezika. Što se želi i treba učiniti? Nudi li kakve šanse, metodu? Da li se mons. Kokša već pobrinuo da netko nauči mađarski i tko će snositi troškove takvog studija? U odgovoru mons. Kokša kaže da se mađarski može naučiti i kod nas u Bačkoj, u Slovačkoj ili negdje drugdje gdje se govori mađarski i gdje postoje biblioteke s mađarskom literaturom.

Pisanje PCuH – uključuje se u diskusiju dr. Predrag Belić DI – ne može se ostvariti veoma brzo, a trebalo bi se voditi računa o metodi te da prvi i neposredni cilj budu ne gotovi svesci, nego monografije, slično kako to rade Francuzi u kolekciji »Que sais-je«. To ne bi bili strogo znanstveni, nego pripremni radovi, vrsta znanstvene vulgarizacije, koji bi omogućili da se teme temeljito naprave. P. Belić naglašava da bi bilo potrebno znati turski jer je važno tko i kako izdaje izvore.

S obzirom na poznavanje turskog jezika, mr. S. Kovačić drži da je ono neophodno za novija istraživanja, ali nije znano da na turskom jeziku postoji nešto što bi bilo relevantno za našu crkvenu povijest. Slično se, ponavlja Šanjek, može kazati i za mađarski jer zajednički su izvori na latinskom, a naši historičari sigurno trebaju voditi računa o historiografiji naših susjednih naroda.

Za vrijeme sastanka bilo je govora i o pitanju vremena za pisanje PCuH (dr. Kapitanović). Bude li to vrijeme kraće, sigurno će neke stvari morati otpasti, a bude li se PCuH radila u dužem vremenskom roku, onda se taj posao može veoma temeljito napraviti. Rok i angažiranost sudionika dva su prevažna činitelja. Što se tiče samog koncepta, V. Kapitanović misli da je on još uvijek previše političko-crkveni, hijerarhijsko-crkveni te da nema dovoljno vjerničke povijesti Crkve. Ne bismo smjeli napraviti povijest crkvene diplomacije, nego povijest vjerničke Crkve. Trebalo bi svakako odrediti neki rok i točno znati s kolikim brojem i kakvim ljudima raspolažemo. Prema mišljenju dr. Dude, relativno kraći rok s angažiranim ljudima obećava više uspjeha nego dugi rok s manjim radnim intenzitetom.

Sociološki aspekti crkvene povijesti označeni su kao vrlo važna sastavnica zamišljene PCuH. Zna se da su crkveni sabori iz 10/11. stoljeća raspravljali o društvenom životu vjernika, o čemu će redaktori pojedinih razdoblja crkvene povijesti trebati voditi računa i to ugraditi u povjerenom im razdoblje PCuH (Šanjek).

U razgovoru je bilo govora i o realnom stanju stvari na kojima se može graditi naše planiranje predradnji i samo pisanje PCuH. Spomenuto je da je KS kao izdavač spremna poduprijeti pothvat oko PCuH, a mogući su još i neki drugi financijski izvori. Istaknuto je također da se mora realno gledati na konkretne ljude, jer rijetko da je netko od nas više sposoban, voljan i u mogućnosti napisati neku novu monografiju osim teze koju je svojedobno napravio. Imajući sve to u vidu, dr. Hoško ponovno inzistira na četiri elementa: 1) da se naprave realni i u isto vrijeme vrijedni pomaci kako bi se došlo do standarda naše hrvatske historiografije te da se svi važni podaci naše kulture spoje u ovakav prikaz; 2) da se dignemo na standard crkvene historiografije, tj. da ostvarimo bitno novi pogled na samu stvar; 3) da dopustimo međusobno prožimanje svih odsječaka kulturnog i stvaralačkog života; 4) da integriramo postojeća crkvena istraživanja npr. sve

postojeće doktorske disertacije. To je posao koji se može napraviti. Ako to učinimo, već smo puno uradili i dostigli zavidan standard da PCuH bude na visini Jedinove serije. Sigurno je da bi uz nagradu trebalo angažirati jednu osobu koja bi napravila historiografski pregled svega što je kod nas napravljeno. Valja postupiti onako kako to čine veliki svjetski priznati izdavači (Fliche-Martin, Jedin, »Nouvelle histoire de l'Eglise«) koji imaju stručnjake za pojedine epohe i oni jedini mogu napraviti valjanu sintezu dotičnog razdoblja. Treba im se, bez daljnje- ga, financijski pomoći, ali oni jedini mogu napraviti taj posao (Šanjek).

Dr. J. Turčinović misli da to svakako treba biti sinteza povijesti Crkve među Hrvatima pisana na temelju dosadašnjih istraživanja a prema metodologiji karakterističnoj za moderna djela crkvene povijesti u svijetu. Treba ići naprijed na temelju već postojećih najosnovnijih suglasnosti: da se ona piše, da bude sintetična i da se osnuje tijelo – inicijativni odbor – koje će to moći učiniti. Odbor bi trebao naznačiti teme koje ulaze u tu povijest, nabrojiti imena mogućih suradnika sposobnih da navedene teme dobro obrade, a istom onda napraviti listu tema i suradnika i staviti je na diskusiju. Da bi taj posao mogao ići naprijed, trebalo bi odmah imenovati tajnika, čovjeka koji bi taj posao ubrzao u pretpripremnoj, pri- preмноj i u fazi pisanja samog djela. Bez toga posao neće ići naprijed. Ako se stvari tako postave, onda su rokovi predvidivi i dosta realni. Bolje je početi dobro plaćati ljude, jer onda ima nade da pisanje PCuH bude ostvareno. Možda postoji mogućnost da se to ostvari u dvije etape, a kao ogled mogla bi poslužiti *Ilustrirana povijest Crkve za djecu*, u kojoj ima svega 59 tema s već određenim konceptom, a sama bi se stvar mogla uraditi za jednu godinu. To bi moglo poslužiti kao provjera za PCuH, jer tu bi se mogli ispitati kriteriji, tematika koja tu ulazi i sam način obrade. U tom bi se slučaju izdao 11. svezak *Ilustrirane povijesti Crkve* koji bi odmah mogao poslužiti kao pomoćna literatura u našim srednjim vjerskim školama, na vjeronaucima, a i ostalim ljudima. To bi, dakako, bila neka predradnja kod koje svakako treba imati pred očima veliku povijest Crkve koja bi se potom izradila prema zahtjevima znanstvenog aparata. KS kao izdavač stoji, kao što je i prije stajala, iza ovoga pothvata.

Što se tiče studija kršćanstva prije dolaska Hrvata u Sirmium, dr. A. Šuljak misli da o tome postoji nešto literature. Ali za razdoblje 8–10. stoljeća nema izvora ni studija. Valja uočiti važnost činjenice da je Metod bio sirmijski nadbiskup. Rečeno je da bi za jednog autora bilo preteško da sam obradi pitanje postojanja kršćanstva prije dolaska Hrvata. Naglašeno je da bi i za to trebalo angažirati sposobne svjetovnjake. Kako su neki od njih već u poodmakloj životnoj dobi, to bi trebalo što prije učiniti. Osim toga trebalo bi posegnuti i za suradnjom poznatih institucija. A to bi trebao učiniti prije spomenuti inicijativni odbor. Pri traženju suradnika valja imati na pameti da previše suradnika na kraju otežava sintetiziranje cijelog materijala. Autorima bi svakako trebalo odmah napomenuti da redakcija ima pravo radi sinteze djela redigirati njihove prikaze zadanih im tema.

U daljnjem izlaganju istaknuto je da treba dozvati u svijest činjenicu da kod nas u crkvenoj povijesti ima dosta neobrađenih tema i razdoblja. Veoma je važno otkriti te »rupe«. Zna se da ima stoljeća, kao npr. 15. stoljeće, koja su veoma slabo obrađena. Postoji niz svjetski poznatih i priznatih Hrvata, npr. Stojković, Jamometić, Juraj iz Slavonije i drugi, o kojima je kod nas veoma malo ili gotovo ništa napisano. To je vrijeme »devotionis modernae« na Zapadu. Naš je Marulić svojim spisima i prijevodima izrazit predstavnik tog pokreta, a nitko se tim pita-

njem dosad nije pozabavio. Bilo bi potrebno da se između crkvenih ljudi i svjetovnih stručnjaka stvori urednički kolegij koji se razumije u tu tematiku, da se njome pozabavi i pokuša među laicima pronaći sposobne suradnike, npr. Fučića, Bratulića, Kurelca, Stipišića, J. Lučića, koji su voljni i sposobni to učiniti. Ne bi se smjelo postaviti nemoguće uvjete zbog kojih bi onda trebalo i od samog pothvata odustati (Šanjek). Za ovaj je trenutak veoma važno da se kaže ono što danas znamo a postojeće praznine temeljitim istraživačkim radom neprestano popunjavati (Turčinović).

Nakon veoma konkretnih i pozitivnih prijedloga i razmišljanja bilo je spomenuto da bi bilo dobro formulirati neka konkretna pitanja na koja bi idući sastanak trebao odgovoriti (Belić).

U daljnjem dijelu diskusije dr. M. Bogović je naglasio:

a) Ako izdavač želi poduprijeti ovaj pothvat i stoji iza njega, bilo bi prijeko potrebno izabrati jedno tijelo koje će taj posao voditi. Za to bi trebalo iskoristiti već postojeći ICP.

b) Trebalo bi neke ključne teme integrirati i pokazati kako su već neke sporne točke obrađene te svakako skupiti tu bibliografiju. ICP bi se trebao pobrinuti da se skupi bibliografija i zaduže pojedinci koji bi određena pitanja i neke sporne točke prethodno obradili kako bi prije samog pisanja PCuH tih praznina i neobrađenih tema bilo što manje.

c) Trebalo bi kazati koje su to bitne točke koje dosad u našoj crkvenoj povijesti nisu riješene, a trebalo bi ih – razmišljajući o njima – svakako riješiti.

Vidjevši da se i u izlaganju M. Bogovića govori o potrebi skupljanja bibliografije, predstojnik ICP-a rekao je da bi se to u zajednici s prisutnima i s KS-om moglo relativno brzo učiniti: »Želimo li napraviti ozbiljnu crkvenu povijest, onda moramo ponajprije računati na nas ovdje prisutne i na one koji se inače bave predavanjem povijesti na našim crkvenim učilištima. Svaki od nas ima određena povijesna razdoblja s kojima se više bavi, poznaje suradnike, stručnjake koji će mu onda pomoći da se taj period crkvene povijesti temeljito obradi.« Isti je upozorio na br. 57 i 67 revije *Concilium* posvećene povijesti Crkve. Možda nam edicije Fliche-Martin i Jedin mogu dati barem neki uvid kako postaviti redakciju povijesti Crkve u Hrvata, odnosno periodizaciju te povijesti.

Dr. T. J. Šagi-Bunić predlaže da se na ovom sastanku odluči da li se kani pisati *povijest Crkve* u uskom značenju tog pojma, *povijest Crkve katoličke*, odnosno *povijest kršćanstva* ili *povijest religioznosti*, zatim što je formalni predmet, o čemu se piše, da se uključi ne samo »actio« i »passio« nego i život. Osim događajnih i spomeničkih elemenata pretkršćanstva trebalo bi biti govora i o religioznom supstratu koji je tu, bio on usvojen ili osporavan. Kakva je religioznost bila na Balkanu prije dolaska kršćanstva? Što znači specifično hrvatsko, slavensko kršćanstvo? Da li da pišemo povijest Crkve u skladu s našim sadašnjim željama? Bi li to odgovaralo suvremenim potrebama i zahtjevima evropskog standarda povijesti Crkve? Bilo bi potrebno da netko napravi sintezu svih onih koji su dosad kroz povijest pokušali praviti takve sinteze. Osim toga bilo bi potrebno otkriti stvarne realitete kod nas. Kao primjer može poslužiti njegova knjiga o *Euharistiji kroz povijest* iz koje se vidi što je, npr., euharistija značila u praktičnom životu.

Postavljalo se pitanje načela po kojem bi se trebalo ravnati: da li po teritorijalnom, epohalnom ili etničkom gdje žive Hrvati ili prema nekom drugom načelu

(Belić)? Možda bi pod tim vidom bilo dobro analizirati *Illyricum sacrum*⁷ da se vidi kakav je stav zauzeo Farlati u tom pokušaju, što bi bilo veoma korisno i u ovom našem pothvatu (Šagi). Svakako bi bilo potrebno omeđiti se na Hrvate, jer razni drugi postupci uključuju i razne druge elemente i momente. Možda bi najbolje odgovarao naslov *Hrvatska crkvena povijest* (Kapitanović).

S obzirom na stav mađarske crkvene historiografije o PCuH, ne bi bilo naodmet zamoliti da netko od njihovih poznatih i dobrih crkvenih historičara napiše kratak prikaz od 10–15 stranica o tome kako mađarska crkvena historiografija gleda na naše biskupije (npr. zagrebačku i đakovačku). To bi se prevelo i objavilo te tako omogućilo da naši crkveni historičari – daleko od svake polemike – mogu o tome dati svoj sud (Belić).

Treba imati na pameti da za neke teme starijih razdoblja naše crkvene povijesti valja posegnuti i za radovima stranih autora. U Italiji je, npr. 1984. objavljeno djelo o Akvileji (Oglaju) sa svim mogućim popratnim podacima o tome što je Akvileja bila u prošlosti. To se djelo može citirati, ali bi bilo zgodnije zamoliti njegove autore da obrade ono što se odnosi samo na naše krajeve. Slična je stvar i s međusavskim područjem, Salzburgom, našim ljudima u Mađarskoj, s pitanjem granice u staro vrijeme između Južnih i Zapadnih Slavena (Hrvata i Slovaka) prije dolaska Mađara, problemom misionarenja u 9. stoljeću. Očito je da ima Nijemaca koji su u svojim historijskim radovima itekako dobro obradili i istaknuli značenje misionarenja iz Salzburga. Tim se radovima, logično, treba poslužiti. Dosta je tema koje su još nedostavno obrađene, kao, npr., pitanje hrvatskih hodočašća u Loreto, Svetu zemlju, školovanje naših ljudi vani i uopće naše veze sa stranim svijetom. O Loretu je doduše pisao N. Roščić, a o hodočašćenju Šibenčana J. Kolanović, ali ima još dosta toga što nije obrađeno. Sve bi to trebalo sabrati i pružiti ljudima kao osnovnu literaturu i bibliografiju. Vidljivo je, misli dr. Šagi, da bi se trebao naći netko tko bi u što kraćem roku, možda za pola godine, sabrao literaturu.

Dr. Turčinović pokrenuo je pitanje najboljeg korištenja već postojećih financijskih sredstava, o kojima je na početku sastanka govorio dekan Fakulteta dr. Duda. Postojeći novac treba uložiti prvo u ono bez čega posao ne bi išao naprijed i što će ostati kao trajno dobro: za osnovnu literaturu, bibliografiju i tehničku opremu koju ICP ionako treba imati. Najprije treba isplanirati one troškove koji neposredno predstoje, tj. treba financirati tehničku opremu, tajnika i sjednice koje će se održavati. Zasad se može planirati troškove do faze gotovog predloška, koncepta te buduće knjige. Za tajnika je predložen M. Biškup. Predloženo je i da se svakako izabere i pripremni odbor od pet članova. Pripremni odbor češće bi se sastajao, a kao ključni članovi tog odbora bili bi redaktor, za kojeg je predložen dr. F. Šanjek, i tajnik. Osim spomenutoga bilo bi neophodno da se suradnici redovito obavijeste što se čini da stvari idu naprijed (Dr. Šagi-Bunić).

7. Djelo je tiskano između 1751. i 1819. u osam svezaka »in folio« a predstavlja povijest Crkve na balkanskim prostorima prema metropolijama i sufraganskim biskupijama. Autor je talijanski isusovac Daniele Farlati, koji je pripremio izdanje prvih četiriju svezaka (Salonitanska-Splitska i Zadarska Crkva), dok je njegov posao nastavio Giacomo Coleti s daljnja četiri sveska. Don Frane Bulić objavio je »Accessiones et correctiones all' *Illyricum sacrum*« kao IX. svezak zbirke (Bulletino di archeologia e storia dalmata, 1902–1903).

F. Šanjek predložio je da se drugi sastanak ovog skupa održi potkraj studenoga, da se prouči predloženi nacrt PCuH kojeg su dobili sudionici današnjeg skupa te da pronađu moguće suradnike-autore, da dr. Šagi-Bunić izradi ideju o formalnom predmetu povijesti (tzv. inventarizaciju tema), kako je to danas u više navrata spomenuo.

Bilo bi veoma zgodno da netko napravi prikaz današnje crkvene historiografije. Tu bi se potom uočile »rupe« i otkrile se razne starije i novije monografije, prikazi osoba, školstva, običaja, povijesti samostana, redova itd. (Šagi).⁸

Dr. Turčinović misli da bi se na ovome što je dosad rečeno trebalo brže raditi, a ne čekati kraj studenoga. Sudionici današnjeg skupa trebali bi do konca rujna ili polovice listopada poslati svoje prijedloge na Šanjekov nacrt PCuH. Nakon toga inicijativni bi odbor sve te prijedloge objedinio i to razaslao sudionicima sljedećeg sastanka, koji se inače predviđa za kraj studenoga. Bilo bi važno napraviti jedan kvestionarij s današnjeg sastanka. Tako bi se vjerojatno mnoge ideje otkrile, a sudionici današnjeg skupa mogli bi neke svoje prijedloge upotpuniti, dati svoje sugestije i nove prijedloge. Možda bi to trebalo učiniti do sredine listopada (Turčinović). Dr. Belić je spomenuo da bi u kvestionarij o kojem je govorio dr. Turčinović trebalo staviti i pitanje: Da li znate nekoga tko bi mogao napraviti dio bibliografije i možete li vi preuzeti hrvatsku historiografsku bibliografiju za svoje područje? Šanjek misli da je to puno lakše za redove i redovničke družbe budući da ta bibliografija nije tako golema, ali je puno teže kada je riječ o biskupijama. Za to bi stvarno trebalo naći nekog čovjeka koji bi znao, mogao i imao vremena da to učini.

U svojem istupu M. Bogović naglasio je da bi onaj koji će biti redaktor trebao na sljedećem sastanku dati uvod u crkvenu povijest kao što se to nalazi i u Jedinu djelu. Tako bi se vidjeli kriteriji po kojima će se ravnati u pisanju PCuH i izrazio objekt toga budućeg djela. Taj uvod ne mora nužno ući i u samo djelo, ali bi bio važna orijentacija u tom poslu.

Govoreći o temama koje bi svakako trebalo obraditi, opet je F. Šanjek zamolio dr. Šagija da napravi inventarizaciju tema. On je odmah napomenuo da bi u tu inventarizaciju trebale ući sljedeće teme: biskupi, biskupije, kaptoli, redovi, duhovnost, pobožnost prema Srcu Isusovu, prema Majci Božjoj, štovanje svetaca, zatim sinode, progoni vještica, krivovjeraca, crkvena ekonomija, desetina, crkvene bune, bratovštine, međukonfesionalni odnosi, mentalitet naroda s obzirom na misu, klanjanje itd. Sve to ne bi moglo ući u konačnu redakciju, ali je od neprocjenjive vrijednosti za osvjetljenje onih glavnih tema.

Dr. Turčinović zatim je govorio o pravno-strukturalnoj strani ovog pothvata. Redakcijski posao formalno bi vodio ICP. Izdavač je tehničko biće koje posao financira, organizira, tehnički i materijalno prati. Što se tiče sadržaja, ideja, suradnika, itd., to bi preuzeo ICP, ali treba unaprijed jasno ugovoriti kriterije po kojima će se novac trošiti: da se točno zna koji su autori, koji će im se troškovi priznavati, koliko će se plaćati autorski radovi, istraživanja, fotokopiranja, putovanja i slične stvari. Izdavač preuzima nakladnički, a ICP se brine za urednički dio posla, kao

8. Djelomičan odgovor čitatelj će naći u radovima F. ŠANJEKA (*Opći pregled izvora i literature*, u: »Crkva i kršćanstvo u Hrvata«, Zagreb, 1988, str. 16–37) i M. BRKOVIĆA (*Bibliografija radova iz hrvatske crkvene povijesti*, »Croatia christiana periodica«, XIV [1990] 25, str. 137–164).

što je to već ostvareno između revije CCP i KS-a. Dr. Turčinović se još jednom vraća na ideju o obradi onih 59 tema male ilustrirane PCuH. Spomenuo je da je dr. Šanjek napravio nacrt tih 59 tema.

Dr. Duda pokrenuo je pitanje prostorija za tajništvo PCuH. Na Fakultetu nema mjesta. Budući da bi – prema planu – i redaktor i tajnik bili dominikanci, možda bi bilo najbolje rješenje tog problema pokušati potražiti u dominikanskom samostanu. Sudionici skupa nadalje su spomenuli da bi trebalo tiskati memorandume. Tko će sve to plaćati? Rečeno je da će dekan Fakulteta dr. Duda i predstojnik ICP-a svakako ići k velikom kancelaru Fakulteta i o tome s njime razgovarati. Možda je za početak dovoljan samo žig koji bi glasio: *Uredništvo hrvatske crkvene povijesti* ili *Uredništvo crkvene povijesti u Hrvata* ili s kraticom *Uredništvo PCuH*.

Pri kraju sastanka predstojnik ICP-a predložio je a sudionici skupa prihvatili članove šireg i užeg inicijativnog odbora. U užu odbor ulaze: dr. Belić, dr. Hoško, dr. Šanjek i dr. M. Biškup (tajnik), a u širi, uz spomenute članove užeg odbora, predloženi su: dr. A. Šuljak, dr. Bogović, mr. Kovačić, dr. Kolarić, dr. Kapitanović, dr. Šagi-Bunić i dr. J. Turčinović kao nakladnik KS.

Dekan je zahvaljujući svim sudionicima završio sastanak.

Teme i dileme

Predstojnik ICP-a sastavio je i razaslao članovima Inicijativnog odbora i mogućim suradnicima kratke metodičke napomene u svezi s današnjim poimanjem crkvene povijesti, sustavni plan obrade PCuH i nacrt 59 poglavlja ilustrirane crkvene povijesti za mlade naraštaje. Spomenuti tekstovi zapravo su predmet za razmišljanje za održavanje Drugog sastanka Inicijativnog odbora predviđenog za studeni 1985.

a) Metodički pristup istraživanju i pisanju povijesti Crkve u Hrvata⁹

Crkvena povijest kao samostalan predmet ulazi u program teoloških studija relativno kasno: u potridentsko i prosvjetiteljsko doba.

U naše vrijeme, u duhu zaključaka Drugoga vatikanskoga općeg sabora, crkvena povijest treba slijediti Crkvu vjere na njezinu životnom putu okupljanja i spasavanja ljudi. Biljeg povijesne veličine Crkve zasniva se na utjelovljenju Riječi i njezinu ulasku u ljudsku povijest, ali isto tako i na činjenici da je Isus Krist htio Crkvu kao zajednicu ljudskih bića, Božji narod, pod vodstvom ljudi, te da ju je na taj način učinio ovisnom o ljudskoj slabosti.

Zadatak svakog crkvenoga povjesničara sastoji se u proučavanju ljudskog lica Crkve u svjetlu povijesnih činjenica, ne odviše »događajno«, nego »globalno«, vodeći računa o bogatstvu religioznog života i razvoju religioznog mentaliteta u prošlosti *opće* i *nacionalnih* crkava.

U ovim »novim granicama« crkvene povijesti čitatelj će naći vrlo korisne podatke za razmišljanje u časopisu *Concilium*, br. 57 i 67, zatim u vrlo zanimljivoj knjizi

9. Usp. F. ŠANJEK, *Crkva i kršćanstvo u Hrvata 1*, Zagreb, 1988, str. 4–7.

T. J. Šagi-Bunića *Katolička crkva i hrvatski narod* (Zagreb, 1983)¹⁰ i prilogu H. Jedina *Povijest Crkve: teologija ili povijest?*¹¹

Pokušaj pisanja »globalne« i na znanstvenim osnovama utemeljene PCuH ne bi smio izlaziti iz okvira strogo utvrđenih povijesnih činjenica, utemeljenih na povijesno pouzdanim dokumentima. U nastojanju da što vjernije prikaže religiozna gibanja i zbivanja u povijesti svog naroda, hrvatski će crkveni povjesničar uzeti u obzir rezultate standardnih crkvenoj povijesti pomoćnih znanosti i okoristiti se rezultatima suvremene sociologije, psihologije, kulturne antropologije, geohistorije i drugih znanstvenih disciplina, ne ispuštajući iz vida međuovisnost ekonomskih, ideoloških, kulturnih, političkih i drugih činitelja.

Povijesna metodologija daje apsolutnu prednost sigurnim historijskim vrelima. U pisanju PCuH ljestvica vrednovanja povijesne građe trebala bi izgledati ovako:

1. Arheološki spomenici i natpisi.
2. Zbirke saborskih i sinodalnih akata.
3. Različiti spisi papinske provenijencije, napose registri pisama papinske kurije (vatikanski, avignonski i lateranski).
4. Kanonske zbirke (npr. zbirka kard. Deusdedita sadrži prijepis Zvonimirove zavjernice).
5. Zbirke diplomatskog karaktera (npr. Theinerova *Vetera monumenta Slavorum meridionalium* ili Smičiklasov *Codex diplomaticus regni Croatiae etc.*).
6. Zbirke građanskih zakona koje sadržavaju propise s obzirom na crkveni i religiozni život (npr. *statuti* gradskih komuna koji sadrže propise o sklapanju ženidbe, reguliraju djelovanje crkvenih bratovština i ustanova, sankcioniraju pojavu heterodoksnih pokreta itd.).
7. Tekstovi liturgijskog sadržaja (sakramentari, pontifikali, misali, lekcionari, antifonari, brevijari i druga djela sličnog sadržaja).
8. Obrasci ispovijedanja vjere (npr. tekst *abjuracije* bosansko-humskih krstjana iz 1203. i 1461. godine).
9. Redovnička pravila i institucije.
10. Životi svetaca.
11. Propovijedi, hodočašća, »ex voto«.
12. Ljetopisi (Toma Arhiđakon, Miho Madijev i drugi).
13. Crkveni pisci (teolozi, hagiografi).
14. Enciklopedijska i leksikografska izdanja.
15. Historiografska literatura.

Pri izradi cjelovitog analitičko-sintetičkoga pregleda diplomatskih izvora i druge povijesne građe, kao i pri historiografskom prikazu suvremene povijesne literature o religioznim gibanjima kroz prošlost hrvatskog naroda, korisno će poslužiti »Pregled najvažnijih izvora i historiografije« u uvodu *Povijesti Hrvata u ranom srednjem vijeku* Nade Klaić.¹²

U obradi pojedinih pitanja iz hrvatske crkvene povijesti potrebno je:

a) izložiti stanje problema u našoj i općoj historiografiji, tj. navesti važnija mišljenja i prikazati putove istraživanja;

10. Izd. Kršćanska sadašnjost, Polazišta 13.

11. Svesci-KS, 36/1979, st. 28-31.

12. Izd. Školska knjiga, Zagreb,¹ 1971, str. 3-92; Zagreb,² 1975.

- b) kritički analizirati izvore koji su potrebni za razumijevanje konkretnoga povijesnog problema;
- c) iscrpno izložiti konkretan problem u svjetlu sigurnih povijesnih činjenica, koje su prethodno historijski analizirane i kritički ispitane (kao pod *b*);
- c) u zaključku iznijeti rezultate istraživanja i istaknuti »novi doprinos poznavanju problema«.

Posve je razumljivo da se povjesničar mora izdignuti iznad svojih subjektivnih gledanja i stavova te se, koliko je to moguće, »prenijeti« u vrijeme i prostor u kojem su se konkretni događaji stvarno dogodili.

Da bi PCuH predstavljala što vjerniji odraz kršćanskog života u hrvatskom narodu, i u prošlosti i u našem vremenu, potrebno je u istraživanju i pisanju pridržavati se određenog idejnog slijeda:

Prvo treba istaknuti misionarski duh Crkve u hrvatskom narodu, koji se očituje u prenošenju evanđeoske poruke (propovijedanju).

Nakon toga treba postupno opisati razvoj Crkve i njezinih institucija na našem geopolitičkom prostoru:

- a) organiziranje biskupija i crkvene hijerarhije;
- b) razvoj župa i njihova uloga u društveno-političkom, kulturnom i religioznom životu Hrvata;
- c) bogoštovlje i sakramenti;
- d) svetost: štovanje svetaca, duhovnost i mistika, hodočašća, »ex voto«;
- e) crkvena disciplina: regrutiranje, odgoj i život klera, uloga laikata u domaćoj Crkvi;
- f) redovništvo;
- g) Crkva, škole i znanost;
- h) teologija;
- i) literarne djelatnosti: uloga Crkve u razvoju nabožne i svjetovne književnosti;
- j) crkvena glazba i pjevanje,
- k) sakralna umjetnost i umjetnički obrt.

b) Tematska podjela povijesti Crkve u Hrvata¹³

Uvod

Geopolitički i historijski okvir PCuH.

Izvori za PCuH.

Hrvatska crkvena historiografija.

1. HRVATI I KRŠĆANSTVO

Kršćanstvo u našim krajevima prije dolaska Hrvata

Židovske općine u Dalmaciji i Iliriku.

Kršćanstvo u Dalmaciji i Iliriku do *edikta tolerancije* (313).

Vojnici i trgovci glavni nosioci evanđeoske poruke na našem prostoru.

Prva kršćanska središta (Salona, Siscia, Cibalae, Mursa, Sirmium).

Sveci i mučenici (Dujam, Venancije, Mauro i drugi).

13. F. ŠANJEK, *Crkva i kršćanstvo*, str. 8–15.

Teologija i književnost (Jeronim).
Monaštvo i pustinjačke naseobine uz dalmatinsku obalu i na otocima.
Kršćanstvo u Dalmaciji za barbarskih provala (5–6. st.).
Susret istočnog i zapadnog kršćanstva u Iliriku.
Pad Salone (614) i njegove posljedice za razvoj kršćanstva u Dalmaciji i Iliriku.

Hrvati primaju kršćanstvo u novoj domovini
Iranski supstrat u vjeri starih Hrvata.
Iranski i drugi utjecaji u pogrebnim običajima Hrvata.
Dolaze li Hrvati u novu domovinu kao već pokršten narod arijanske sljedbe?
(Toma Arhiđakon).
Poslanstvo opata Martina (640–642), prvi dodir Hrvata s Rimom.
Pokrštenje Hrvata u novoj domovini.
Pokrštenje prema Porfirogenetu (*De administrando imperio*).
Pokrštenje u svjetlu arheoloških nalaza.
Ćirilometodska baština u Hrvata.
Pokršteni se Hrvati uključuju u kršćansko zajedništvo evropskih naroda.

2. CRKVA U HRVATA ZA NARODNIH VLADARA (9–11. st.)

Organizacija Crkve u hrvatskoj državi
Utemeljenje splitske metropolije.
Crkveni sabori u Splitu, Dalmaciji i Iliriku.
Mjesto i značenje »hrvatskog biskupa«.

Crkva u Hrvata između Rima, Akvileje i Carigrada
Hrvatska pod jurisdikcijom Rima.
Franački utjecaji (Akvileja i Salzburg).
Odnosi s Carigradom za vladavine kneza Zdeslava (878–879).

Crkva u društvenom i političkom životu Hrvata
Hrvatski vladari aktivno pomažu crkve i samostane (darovi i povlastice).
Predstavnici Crkve u službi hrvatskih vladara.
Crkva kao prvi organizator škola i širitelj knjige i znanosti u Hrvatskoj.
Socijalni aspekti djelovanja Crkve u hrvatskoj državi.

Doprinos redovništva duhovnoj i materijalnoj izgradnji Hrvatske
Redovništvo i svetost Crkve u Hrvata.
Udio redovnika u širenju pismenosti kod Hrvata.
Benediktinci i predromanička umjetnost u našim krajevima.

Glagoljsko pismo i crkvenoslavenska liturgija u Hrvata
Bula *Industriae tuae* (880) Ivana VIII. i njezino značenje za Hrvate.
Intervencije Rima u pitanju crkvenoslavenske liturgije u Hrvatskoj u 10–11. st.

Grgurovska obnova u Hrvatskoj u svjetlu Zvonimirove zavjernice (1075)

Crkvena i politička polazišta Zvonimirove zakletve papi Grguru VII.
Crkvena reforma u Hrvatskoj i sukob latinaškog i glagoljaškog klera.

3. CRKVA U HRVATA OD UNIJE S UGARSKOM DO TURSKIH RATOVA (12–15. ST.)

Organizacija Crkve u Hrvata u razvijenome srednjem vijeku

Vodeća uloga Splitske Crkve (splitski nadbiskup kao »primas Dalmacije i čitave Hrvatske«).

Uloga zagrebačke biskupije (1093/95) u crkvenom, kulturnom i političkom razvoju hrvatskog sjevera.

Religiozna gibanja u Hrvata u 12–13. stoljeću

Samostanska obnova u duhu Clunyja.

Pojava i značenje *zbornih kaptola*.

Laička bratstva na hrvatskom tlu i pokušaj nasljedovanja Krista u duhu zajedništva i siromaštva.

Udio *prosjačkih* (dominikanci i franjevci) i *pustinjačkih* (pavlini i augustinijanci) *redova* u intelektualnom i pastoralnom životu Crkve u Hrvata u 13–15. stoljeću.

Hrvati i križarske ideje

Zapadni križari na prolazu kroz Hrvatsku.

Zadar u vrtlogu križarskih nesuglasica (1202).

Udio Hrvata u oslobođenju Svete zemlje (sudjelovanje u petoj križarskoj vojni pod vodstvom ugarsko-hrvatskog kralja Andrije II).

Viteški redovi u našim krajevima.

Hrvati, židovstvo i islam.

Crkva, škole i znanost u Hrvatskoj u razvijenom srednjem vijeku

Od samostanskih do samostalnih škola.

Samostalni voditelji škola s crkvenom »*licentiam docendi*« (Herman Dalmatinac).

Biskup Kažotić i katedralna škola u Zagrebu (14. st.).

»*Studium generale*« zadarskih dominikanaca (1495).

Hrvati na evropskim sveučilištima (Augustin Kažotić, Ivan Stojković, Juraj iz Slavonije i drugi).

Počeci teološke misli u Hrvata.

Duhovni život u Hrvatskoj u razvijenome srednjem vijeku

Svjetovnjačka duhovnost u dominikanskim i franjevačkim »*trećim redovima*«.

»*Devotio moderna*«.

Romanička i gotička umjetnost u Hrvatskoj.

Hrvati i opća Crkva

Crkva u Hrvata u zapadnoj kršćanskoj ekumeni.

Hrvati i pitanje sjedinjenja Istočne i Zapadne Crkve.

Hrvati i konciliarizam u Zapadnoj Crkvi.

Heterodoksno kršćanstvo u Hrvata između 12. i 15. stoljeća

Crkva bosansko-humskih krstjana.
Wyclifizam i husitstvo u našim krajevima.

4. CRKVA U HRVATA OD POČETKA TURSKIH RATOVA DO PROSVJETITELJSTVA I JOZEFINIZMA

Religiozne prilike u Hrvata na prijelazu iz srednjeg u novi vijek

Krizno stanje u redovima klera i redovničkim zajednicama.
Vjersko (ne)znanje i njegov odraz u životu Crkve u Hrvata uoči reforme.
Luteransko i kalvinističko propovijedanje u našim krajevima.

Odjeci katoličke restauracije u Hrvatskoj

Hrvati i Tridentski sabor.
Odgoj hrvatskog klera u potridentsko doba.
Biskup Drašković otvara sjemenište u Zagrebu.
Obnova religioznog života u duhu Tridentskog sabora.
Nedeljna katehizacija vjernika.
Pučke misije.
Laička duhovnost.
Karitativna djelatnost (kapucini i drugi).
Pobuđeni misionarski duh Crkve u Hrvata (isusovci i kapucini).

Crkva, škole i znanost u Hrvata u doba humanizma i prosvjetiteljstva

Od isusovačke Akademije do Sveučilišta u Zagrebu (1669).
Humanizam i razvoj znanosti u Hrvata.
Religiozne znanosti.
Od religiozne do svjetovne književnosti u hrvatskom narodu.
Renesansa i barok u hrvatskoj religioznoj umjetnosti.

Uloga Crkve među Hrvatima pod turskom vlašću

Pravni i stvarni položaj Hrvata-katolika pod turskom vlašću.
Omerov zakon o toleranciji i njegova primjena u Bosni, Slavoniji i drugim hrvatskim krajevima pod turskom vlašću.
Značenje Ahd-name u pastoralnom djelovanju bosanskih franjevac.
Pokušaj nasilnog islamiziranja Hrvata u Bosni i otpadi od katoličke vjere.
Pastoralna skrb Crkve za Hrvate-katolike pod turskom vlašću u svjetlu izvještaja s terena Svetoj Stolici i Kongregaciji za širenje vjere u 17. i 18. stoljeću.

Unijatski pokret i pravoslavlje u Hrvatskoj

Unijati u Hrvatskoj.

Pravoslavci u Hrvatskoj za turskih ratova

Grčko-pravoslavni u Dalmaciji.

Pravoslavni pribjezi u Hrvatskoj za turskih ratova.

Kontroverzistička teologija u Hrvata u 17. i 18. stoljeću.

Crkva u Hrvata u doba prosvjetiteljstva i jozefinizma

Jansenizam i Crkva u Hrvata.

Prosvjetiteljstvo i novi odnosi Crkve i Države.

Jozefinizam u Hrvatskoj.

Josip II. i politika sekularizacije u našim krajevima.

Ukidanje kontemplativnih i drugih redova.

Duhovna gibanja u duhu prosvjetiteljstva.

5. CRKVA U HRVATA U TRAŽENJU VLASTITOG IDENTITETA (19. st.)

Crkva u Hrvata i revolucija

Revolucionarne ideje i hrvatski kler.

Administrativna podjela Crkve u Hrvata u 19. stoljeću

Reorganizacija Crkve u Istri i Dalmaciji (*Locum beati Petri* Lava XII. iz 1828).

Zagreb postaje nadbiskupijom i metropolitanskim sjedištem (1852).

Uređenje crkvene hijerarhije u Bosni i Hercegovini (1881).

Crkva i hrvatski narodni preporod

Maksimilijan Vrhovac – organizator prikupljanja hrvatske kulturne baštine i idejni preteča narodnog preporoda.

Prinos hrvatskog klera nacionalnom osvješćivanju.

Hrvati i opća Crkva

Hrvatski biskupi na Prvom vatikanskom saboru (J. J. Strossmayer).

Hrvati, pravoslavni Slaveni i ekumenizam.

Hrvati i enciklika *Grande munus* Lava XIII (1880).

Crkva i narodna prosvjeta

Sjeverna Hrvatska i Slavonija.

Istra i Dalmacija.

Bosna i Hercegovina.

Ostali hrvatski krajevi i hrvatske zajednice izvan domovine.

Crkva u društvenom i političkom životu Hrvatske u 19. stoljeću

Crkva i revolucija 1848.

Redovnički i svjetovni kler u Bosni i Hercegovini i oslobađanje ovih krajeva od turske okupacije.

Crkva i radnički pokret (djetićka društva u Hrvatskoj).

Sučeljavanje s liberalizmom.

Crkva u kulturnom i prosvjetnom uzdizanju hrvatskog naroda

Crkva i škole

Društveno-politička, kulturno-prosvjetna i religiozna uloga katoličkog tiska.

Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima.

Katolički list.

Crkva i suvremena znanost.

Moderna strujanja u religioznoj umjetnosti (historicism).

Duhovni pravci u hrvatskom katolicizmu 19. stoljeća

6. HRVATSKA CRKVA U NAŠEM VREMENU (20. st.)

Hrvatski katolički pokret

Biskup Mahnić i organiziranje katoličkih srednjoškolaca i studenata.

Domagojci i orlovi (križari).

Katolička akcija.

Previranja u hrvatskom katolicizmu između dva svjetska rata

»Žuti« pokret.

Hrvatska starokatolička Crkva.

Položaj Crkve u Hrvata u kraljevini SHS (Jugoslaviji)

Pitanje konkordata (1935).

Crkva u društveno-političkim zbivanjima.

Duhovna strujanja.

Liturgijski pokret.

Hodočašća i javne vjerske manifestacije.

Crkva, škole i narodna prosvjeta.

Hrvatska bogoslovna akademija (1922) i razvoj crkvenih znanosti.

Utjecaj katoličkog tiska u javnom životu.

Djelatni prostor Hrvatske Crkve u poslijeratnoj Jugoslaviji

Od početnog nepovjerenja do potpisivanja Protokola (1967) između Svete Stolice i SFRJ.

Nova administrativna podjela Crkve u Hrvata (1969).
Pastoralna skrb za Hrvate izvan domovine.
Hrvati i misije.

Drugi vatikanski sabor i pokoncilski gibanja u Hrvatskoj

Hrvatski biskupi na Drugom vatikanskom saboru.
Liturgijska obnova.
Svetost u Crkvi u Hrvata u našem stoljeću.
Teološka gibanja u Hrvata.
Suvremeni ekumenizam na hrvatskome nacionalnom prostoru.
Duhovni religiozni pokreti u Hrvatskoj danas.
Katolička izdavačka djelatnost.
Crkva, književnost i umjetnost u našem prostoru.

c) Ilustrirana povijest Crkve u Hrvata¹⁴ (nacrt poglavlja)

1. Sv. Jeronim i Hrvati: imaginarne zasluge velikoga crkvenog pisca za postanak, razvoj i legalizaciju glagoljice.
2. Iz područja današnje Poljske Hrvati dolaze u krajeve između Drave i Jadrana: Je li »basileus« Heraklije (610–641) zatražio pomoć Bijelih Hrvata u borbi s Avarama?
3. Opat Martin, opunomoćenik pape Ivana IV (640–642) Dalmatinca, pregovara s Hrvatima o sudbini kršćanskih starosjedilaca u Istri i Dalmaciji.
4. Hrvatsko kršćanstvo nastaje na iskustvima Rima, Carigrada i Akvileje.
5. Hrvatsko društvo u vrijeme Rižanskog sabora (804).
6. Tko su graditelji najstarijih hrvatskih crkava?
7. Benediktinci – organizatori školstva i pismenosti u Hrvatskoj.
8. Radni dan u skriptoriju Sv. Krševana u Zadru.
9. Splitski nadbiskupi, nasljednici salonitanskih biskupa, na čelu Crkve u Hrvata.
10. Knezovi Mislav, Trpimir i njihovi nasljednici oslanjaju se na Crkvu i njezinu društvenu, kulturnu i religioznu misiju u Hrvata.
11. Hrvatski uglednici posvjedočuju svoju vjeru hodočašćenjem u poznata srednjovjekovna svetišta (zapis iz Čedadskog kodeksa).
12. Papa Ivan VIII (872–882) i hrvatski knez Branimir (879–892), primjer suradnje duhovnih i svjetovnih vlasti.

14. Ilustrirana PCuH trebala bi biti dodatni 11. svezak »Ilustrirane povijesti Crkve« u izdanju Kršćanske sadašnjosti iz Zagreba. Deset prvih svezaka odnosi se na povijest opće Crkve.

13. Glagoljica i crkvenoslavenska liturgija u Hrvatskoj dio su opće ćirilometodske baštine.
14. Za što se Grgur Ninski zalagao na splitskim saborima 925–928?
15. Svećenik Vuk i biskup Cedula protiv latiniziranja Crkve u Hrvata.
16. Prihvativši pravednost kao načelo svog vladanja, kralj Zvonimir svečano obećaje da će zastupati siromašne i odlučno se protiviti prodaji ljudi.
17. Građansko i crkveno poimanje braka u Hrvata u srednjem vijeku.
18. Osnutkom biskupskog sjedišta 1093/95. Zagreb postupno prerasta u crkveno i kulturno središte Hrvatske.
19. Seoska bratstva, ideal laičke duhovnosti hrvatskog srednjovjekovlja.
20. Jeruzalem u srcima Hrvata (križarski ratovi, viteški redovi i hodočašća).
21. Hrvat iz Istre upoznaje Evropu s dostignućima antike i arapske znanosti: život i djelo Hermana Dalmatina.
22. Umjetničko stvaralaštvo Hrvata na prijelazu iz ranog u razvijeni srednji vijek (romanika i gotika).
23. U razvoju hrvatske znanosti prednjače teolozi: Pavao Dalmatinac, Monald iz Kopra, Martin Zadranić i drugi.
24. Jedan dan u katedralnoj školi u Zagrebu.
25. Biskup Kažotić, zaštitnik Crkve siromaha.
26. Dominikanci i franjevci afirmiraju ulogu laika u Crkvi (treći redovi i skupne pobožnosti).
27. Crkva bosanska, evanđeoski kvasac ili prosvjed protiv stranog utjecaja na našem prostoru (13/15. st.).
28. Biblijska poruka Andrije Buvine na vratima splitske katedrale (13. st.).
29. Jedinstvo istočne i zapadne Crkve u djelima Ivana Stojkovića (1395–1443).
30. Hrvati na Pariškom sveučilištu (kako žive, studiraju, što postaju nakon studija).
31. Hrvat Andrija Jamometić (†1484) pokušava oživjeti rad Baselskog sabora.
32. Duhovnost Hrvata u doba humanizma (*Devotio moderna*, *Molitva suprotiva Turkom* itd.).
33. Vjerski život katolika u »turskoj« Hrvatskoj.
34. *Misal po zakonu rimskoga dvora*, prva tiskom objavljena hrvatska glagoljska knjiga (1483).
35. Religiozni odgoj u Hrvatskoj u potridentsko vrijeme (pučke misije, katekizam itd.).
36. *Katalog svjedoka istine*, priručnik crkvene povijesti Matije Vlačića Ilirika.
37. I Hrvati sudjeluju u otkriću Novog svijeta (Paletin, Plančić, Konščak).
38. Djelić Hrvatske u Vječnom gradu: zavod i Kongregacija sv. Jeronima u Rimu (tko je pravno mogao postati član Kongregacije sv. Jeronima?).
39. Unijatski pokret u Hrvatskoj.

40. Od isusovačke Akademije do prvog hrvatskog sveučilišta u Zagrebu (1605–1669).
41. U slikarskoj radionici pavlina Rangera (barok u Hrvatskoj).
42. Kriza hrvatskog redovništva u prosvjetiteljsko doba.
43. U jozefinističko vrijeme župa postaje osnovna stanica društva, ali u službi države.
44. Biskup Maksimilijan Vrhovec (†1827), nositelj ideje o crkvenom, kulturnom i političkom jedinstvu Hrvatske.
45. Crkva i hrvatski narodni preporod (zagrebačko-slavonski krug, Istra i Dalmacija, krajevi pod Turcima).
46. Ekumenski i općeslavenski pogledi biskupa Strossmayera (1815–1905).
47. Reorganizacija Crkve u Hrvata u 19. stoljeću (bula *Locum beati Petri* 1828, Zagreb od 1852. metropolitansko sjedište, uspostava crkvene hijerarhije u Bosni i Hercegovini 1881).
48. Crkva i narodna prosvjeta (svetojeronimsko društvo, Katolički list, djelovanje biskupa Dobrile itd.).
49. Katolički pokret u Hrvatskoj.
50. Hrvatska Crkva nakon prvoga svjetskog rata (ideje, previranja, konkordatsko pitanje, javno djelovanje).
51. Crkva i radnički pokret u Hrvatskoj (djetićka društva, odjeci socijalnih enciklika itd.).
52. Hrvatska bogoslovna akademija i razvoj suvremene teološke misli u Hrvatskoj (*Bogoslovska smotra*, izdanja HBA).
53. Hrvatska Crkva brine i za Hrvate izvan domovine.
54. Hrvati na Drugom vatikanskom saboru.
55. I Hrvati imaju svoju *Bibliju* (1968).
56. Nikola Tavelić, prvi kanonizirani Hrvat (1970).
57. Djelatni prostor Hrvatske Crkve danas (liturgija, pastoral, dijalog, ekumenizam itd.).
58. Hrvatski kapucin Leopold Mandić, svetac našeg vremena (1983).
59. Kršćanska sadašnjost, hrvatski centar za koncilski istraživanja i religioznu kulturu.

Drugi sastanak odbora za realizaciju PCuH (Zagreb, 22. studenoga 1985)

Drugom sastanku Inicijativnog odbora za realizaciju znanstveno pisane PCuH prethodio je kraći sastanak užeg odbora (dr. Belić, Biškup, Hoško i Šanjek), koji je trebao izraditi natuknice i prijedloge u svezi s potencijalnim suradnicima pothvata.

Proširenom sastanku Inicijativnog odbora, održanom 22. studenoga 1985. u profesorskoj zbornici KBF-a u Zagrebu, prisustvovali su: dekan prof. dr. B. Duda, dr. T. J. Šagi-Bunić, dr. J. Turčinović, dr. P. Belić, dr. F. Šanjek, dr. E. Hoško, dr. A. Šuljak, dr. V. Kapitanović, dr. M. Bogović, dr. S. Kovačić i dr. M. Biškup, tajnik ICP-a, koji je vodio ovaj zapisnik.

Sastanak je otvorio dekan dr. Bonaventura Duda, a predstojnik IPC-a dr. Šanjek, uz napomenu da nitko od prisutnih nije pismeno ili usmeno izrazio primjedbe na poslani plan i metodičke opaske, predložio je da se na dnevni red postave dva pitanja:

1. plan pisanja PCuH,
2. dogovor o urednicima i suradnicima zamišljene edicije.

Ne zadržavajući se na pojedinostima F. Šanjek je obavijestio prisutne da su suradnju u ostvarenju našeg pothvata obećali:

V. Milovan načelno pristaje obraditi strukture i rad BKJ od rata naovamo, osobito u vremenu od stvaranja novih crkvenih pokrajina u Hrvatskoj (1969); G. Jurišić bi obradio svece i svetost u Crkvi u Hrvata kroz sva stoljeća; M. Kurelac i J. Stipišić načelno pristaju na suradnju, dok je dr. J. Buturac spreman sažeti svoju studiju o Crkvi u Slavoniji u vrijeme turske okupacije¹⁵, ukoliko bi došla u obzir za našu ediciju; N. Crnković (Opatija), koji se bavi proučavanjem protestantizma u nas, također je spreman u tome surađivati; N. Klaić prihvaća suradnju kao i J. Lučić. Ovoga posljednjeg se već na prvom sastanku predvidjelo kao suradnika u pisanju PCuH. Biskup D. Nežić duhom je uz nas, ali fizički više nije sposoban za znanstveni rad. Prof. dr. T. J. Šagi-Bunić u međuvremenu je pripremio prikaz tema, ali se F. Šanjek ispričava što ga zbog nedostatka vremena nije mogao pretipkati i staviti u skladnu cjelinu, pa će to trebati učiniti nakon današnjeg sastanka. Predstojnik ICP-a je na kraju rekao da u svezi s planom koji je sastavio i predložio kao i njegovom zamašitosti dolazi na pomisao da bi se to ipak pojednostavilo tako da se obrada većih tematskih odsjeka povjeri stručnjacima za pojedina pitanja, kao što se npr. prof. G. Jurišić ponudio proučiti i opisati svetost Crkve u Hrvata. Šanjek kao primjer predlaže francusko djelo u dva sveska *Histoire vecue du peuple chrétien*, sastavljeno pod redakcijskim vodstvom Jeana Delumeaua. Možda bi takav način bio prihvatljiviji i za PCuH. Neke bi nepoznate stvari i dalje ostale nepoznate, ali bi se na taj način izbjegla površnost, a ne bi se izostavile one najvažnije teme.

Nakon Šanjekova izlaganja P. Belić se osvrće na problem periodizacije crkvene povijesti navodeći kao zgodne njemačko skupno djelo *Kirchengeschichte* ili Ropsovu romansiranu *Histoire de l'Eglise du Christ*. U daljnjem dijelu razgovora istaknuto je da Ropsovo djelo nikako ne dolazi u obzir, jer ono je prije svega književno, a ne povijesno djelo (dr. Duda), da se na taj način ne bi došlo do sinteze (Kapitanović), da bi bilo potrebno više se obazirati na Jedinovu *Veliku povijest Crkve* (Bogović) ili je nadopuniti i dograditi (Šuljak). Bilo bi potrebno da netko po uzoru na Jedinu napravi uvod s kriterijima kojih bi se svi suradnici morali držati i tek tada bismo znali koliko smo pošli naprijed (Bogović). F. Šanjek se vraća na svoje početno izlaganje predlažući da pojedinci obrade malo veće etape koje bi se onda međusobno upotpunjavale. Pri obradi tema treba voditi računa o

15. *Katolička crkva u Slavoniji za turskoga vladanja*, izd. Kršćanska sadašnjost (Analecta croatica christiana 1), Zagreb, 1970.

tome da se autori koji dotiču zajedničku tematiku međusobno ne isključuju ili barem da rezultatima ne oponiraju jedni drugima. Pojedine obrađene teme ne bi kompletno ulazile u knjigu, već bi redaktorima poslužile da iz njih izabiru ono što se organski ugrađuje u naš sintetički prikaz PCuH. Kao primjer može nam poslužiti u više navrata spominjana *Historija naroda Jugoslavije*, gdje je u svakom razdoblju navedeno više autora (Bogović). Povijest bi trebalo podijeliti na stoljeća i razdoblja i dati ih pojedinim povjesničarima stručnjacima u pitanjima vezanim uz dotično razdoblje ili stoljeće. PCuH trebala bi obuhvatiti okomite i horizontalne vidove. Bilo bi najbolje da se piše sintetičko-dinamička povijest, a plan F. Šanjeka ide za dinamičkom poviješću. Šteta je da nema crkvenih posvjesničara s područja Bosne i Hercegovine (Duda). Svojedobno je bio pozvan na suradnju profesor crkvene povijesti iz Sarajeva dr. Petar Vrankić, koji se nije ni javio, a računa se i s dr. Andrijom Nikićem iz Mostara (Šanjek). V. Kapitanović obavještava prisutne da je J. Soldo spreman obraditi antičko kršćanstvo Dalmacije, a K. Jurišić tursko razdoblje. Sirmij je spreman obraditi vlč. Mitar Dragutinac (Šuljak). Glavni urednik morao bi imati ovlaštenja u samom radu, a trebao bi postojati i podurednik koji se razumije u dotično razdoblje povijesti (S. Kovačić). Jasno je da svaki autor u obradi određenog pitanja svakako navede i druga postojeća mišljenja o konkretnoj povijesnoj problematici (Šanjek).

Nakon dosadašnjih diskusija dr. Šagi-Bunić drži da bi pri redakciji PCuH trebalo voditi računa o nekim novim elementima po kojima bi onda ta povijest bila novija i drukčija od onoga što se dosad govorilo. Iznio je širi spektar tema koje bi trebalo uzeti u obzir. Trebala bi doći u obzir dosadašnja historiografija Crkve u Hrvata i bibliografija s njezinom valorizacijom. Od tema evo nekih: *biskupi i biskupije, hrvatski biskup, opći sabori i naši ljudi na njima, pokrajinski koncili i sinode, kaptoli, redovnici, školstvo, pismenost, Crkva i narodni jezik u liturgiji, Crkva i opća kultura, naši ljudi na inozemnim sveučilištima, djela naših ljudi, prijevodi stranih izdanja, kršćanstvo u hrvatskoj literaturi, bratovštine, cehovi, crkvene karitativne akcije i brojne druge teme iz naše starije i novije kršćanske i religiozne povijesti*.

Dr. J. Turčinović drži da je ostvariva jedna takva povijest koja će za nas biti ono što je Jedin za opću crkvenu povijest. Vidi puno sličnosti između našeg pothvata i kolektivnog izdanja *Historije naroda Jugoslavije*. Smatra da bi se na temelju dosad rečenoga trebao napraviti *plan tema i autora*, što bi trebala izraditi tročlana ekipa. Inače smo opet ondje gdje smo bili na početku prošlog sastanka. Prema mišljenju B. Dude, bilo bi potrebno da ljudi spomenu neke važnije teme. V. Kapitanović drži da je već Šanjekov plan obuhvatio glavne teme, a dr. Bogović misli da je u pitanju metodologija rada te da bi trebalo voditi računa o ona četiri pomaka koje je na prvom sastanku spomenuo F. E. Hoško te da bi skupljanje bibliografije predstavljalo korak naprijed k ostvarenju cilja. Svi naši naponi, misli dr. Hoško, idu za tim da se napravi novi dodatni svezak Jedinove *Povijesti Crkve*. Drži da je Šanjek pogrešno usmjerio današnju raspravu¹⁶ i ne vidi čim je on tako impresioniran, jer već je učinjen korak naprijed na sastanku užeg odbora 8. listo-

16. F. Šanjek se zalagao za priručnik tipa »Histoire vecue du peuple chrétien« (1979), pod vodstvom Jeana Delumeaua, u kojoj su prikazana ključna razdoblja iz povijesti europskog kršćanstva. Svaki od poznatih stručnjaka realizirao je svoj period u kojem je istaknuo najzanimljivije događaje oko kojih se stvarala povijest zapadne kršćanske civilizacije.

pada o. g. Novo je Bogovićevo inzistiranje da pojedinac ili manja grupa povjesničara napravi bibliografiju. Bilo bi bolje da to napravi pojedinac te da se izrade i kriteriji kojih bi se trebalo držati. Potreban je osvrt na bibliografiju i njezino prikupljanje. Treba voditi računa o postojećim radovima i prema njima zauzeti kritičke stavove te sintetizirati i poslati naša razmišljanja i drugim ljudima dobre volje da stave svoje kritičke primjedbe, što može koristiti u daljnjem radu. Dekan Fakulteta dr. Duda misli da bi diskusija trebala konkretno odlučiti o uredništvu i pregradnjama kao i o ekonomskim sredstvima: oblikovati uredništvo, mogućnost podjele prioriternih zadataka i financiranje rada.

U daljnjem dijelu razgovora M. Bogoviću postavljeno je pitanje da li bi on bio voljan napraviti referat o metodologiji (Šanjek), na što je pozitivno odgovorio naglasivši da bi on do idućeg sastanka mogao nešto u tom pravcu napraviti. Ali je odmah rečeno da bi to trebao učiniti F. Šanjek kao nositelj projekta i plana. Bogović može u tome pomoći, nešto svoje nadodati, ali to bi trebao učiniti Šanjek, koji ima uvid u cjelokupan posao (Hoško). Dekan Fakulteta slaže se s Hoškovim prijedlogom, uz napomenu da to svakako spada na Šanjeka ili na uži odbor. Dotaknuvši pitanje kriteriologije J. Turčinovića zanima što bi u tom uvodnom referatu trebala obuhvatiti ta metodologija. Teško je napraviti neku metodologiju bez uvida u cijelo djelo. Svakako bi trebalo nadopuniti ono što je već ovdje spomenuto, ali se toga ne smijemo ropski držati, premda nam može biti primjer. Jedin već donosi temeljne kriterije koje treba proučiti. Treba se osvrnuti i na druge, kao npr. na Delumeau, *Enciklopediju Jugoslavije* itd. Treba svakako odrediti opseg priloga, način citiranja, precizirati da li bibliografiju skuplja sam autor ili netko drugi te da li skupljati bibliografiju namijenjenu objavljivanju ili bi ona bila tek potreban instrumentarij u radu? Dr. Šanjek još jednom naglašava da nema smisla prikupljati bibliografiju za druge. Prof. Šagi-Bunić misli da bi u bibliografiju trebalo uključiti vrednovanje onoga što je već napisano, ističući da bi bilo predugo čekati da to netko drugi napravi. S. Kovačić i A. Šuljak smatraju da bi bilo premalo ograničiti se samo na jedan svezak povijesti Crkve u nas, dok J. Turčinović naglašava da to nije strogo određeno, a da bi odstupanje od Jedina moralo biti zbog nedostatka sinteze naše crkvene povijesti.

Želeći da se u diskusiji pođe dalje, F. Šanjek je spomenuo da članovi ovdje prisutnog uredništva međusobno rasporede šest precizno određenih dijelova u sadašnjem (njegovu) planu. To bi bio konkretan prijedlog i korak naprijed. Svatko bi se za preuzeti dio pobrinuo, našao ljude koji to mogu najbolje obraditi. S tim se prijedlogom ne slaže E. Hoško ukazujući na potrebu povezivanja demokratsko-centralističkog postupka. On je za kompromisno rješenje: neka budu, ako već moraju biti, urednici pojedinih dijelova-razdoblja, ali netko mora podnijeti glavni teret sinhroniziranja cijelog pothvata. Glavni urednik treba sve to integrirati. On može utjecati na glavnu koncepciju djela.

Prof. Turčinović misli da će situacija biti zrela za početak rada kad bude postojao pregled sadržaja koji se nudi, i to mnogo više detaljiziran nego ovaj koji se sada nudi; tek se tada mogu tražiti suradnici za čitavo razdoblje-poglavlje ili za neki mali isječak prema kvalifikaciji i prema raspoloživim ljudima.

Oni koji pišu prva tri poglavlja – ističe M. Bogović – trebaju se držati istih kriterija koje treba spomenuti odmah na početku djela. Na prošlom je sastanku rečeno (V. Kapitanović) da je u svim našim prikazima premalo naglašena vjerna povijest Crkve. To bi morao biti jedan od kriterija na koji treba pripaziti. Naše cr-

kvene povijesti pisane su tako da se prikaže povijest Hrvata i to tako da iz te povijesti strše neke činjenice složene bez točno određenih kriterija. Dr. Bogović drži da želimo napraviti povijest iz koje će biti vidljivo kako je Crkva živjela i djelovala na ovim našim prostorima i težiti da to bude povijest Božjeg naroda. Ako smo si zacrtali kakvu Crkvu želimo prikazati, onda takvu povijest moramo i napraviti. U tom bi smislu trebalo shvatiti kriterije o kojima je riječ. Jedin je u svom djelu postavio te kriterije. Nama bi također netko trebao postaviti kriterije pa makar oni bili i nesavršeni. Imajući to u vidu, svatko će prihvaćajući zadatak iznijeti svoje rezultate, ali istodobno mora voditi računa o onome što je bilo rečeno na početku.

U razgovoru je spomenuto pitanje opsega radova. Prof. Šagi-Bunić misli da bi svim autorima trebalo naglasiti da prikazi ne mogu prelaziti unaprijed određen opseg. Ako oni misle da bi trebali biti veći, bit će tiskani u časopisu, ali zbog koncepcije knjige tako opširni prikazi mogu ući u djelo samo u skraćenom obliku. Skratiti prikaze mogu samo autori ili pak uredništvo knjige. Po mišljenju J. Turčinovića treba odrediti barem približan opseg prikaza, utvrditi neke vremenske rokove i pronaći čovjeka koji će tu stvar neprestano i svestrano »gurati« naprijed. Kao primjer navodi rad oko izdavanja Metodove monografije. U tom pravcu bio je i intervent dr. Dude u kojem se dekan KBF-a založio za čovjeka koji će biti trajni i neumorni poticatelj rada, jer – misli on – inače će to ići veoma sporo. P. Belić misli da treba biti elastičan u određivanju opsega radova jer su neke teme važnije i opsegom šire te se ne može uspostaviti stroga granica za sve prikaze koji nisu od iste važnosti i širine.

Pozivajući se na plan, koji je napravio prije par godina, F. Šanjek konstatira da nitko od prisutnih nije u taj nacrt zašao dublje da ga ispravi ili nadopuni. Sada kad postoji spomenuti plan, Šagijev inventar tema i Pelozin nacrt za povijesni atlas, o kojem je govorio dr. Bogović, bilo bi potrebno proširiti i napraviti malo detaljniji i potpuniji plan. P. Belić je napomenuo da je on imao nekoliko primjedaba na Šanjekov plan, koje, doduše, nije dostavio pismeno, ali ih je želio iznijeti usmeno.

U daljnjem dijelu diskusije opet je istaknuta neophodnost glavnog redaktora – a to bi trebao biti Šanjek – i njegova tajnika – misli se na Biškupa – koji bi taj posao »gurali« naprijed. Dr. Biškup je tom prilikom spomenuo određene teškoće zbog kojih ne bi mogao prihvatiti ponudu.

Prema riječima M. Bogovića izvjestan korak naprijed predstavljala bi međusobna izmjena skripata profesora crkvene povijesti naših crkvenih učilišta. Na taj bi se način već nekako zbližili. Osim toga mi uopće nemamo sustavni prikaz starokršćanske arheologije od 1936. godine naovamo, tj. od djela koje je te godine objavio naš zaslužni arheolog Ćiro Truhelka.¹⁷ Svjesni smo da bi to bilo i te kako važno pomagalo u našem radu. S druge strane nemamo ni radova o odnosima Crkve i države za narodnih vladara i slično.

Premda Šanjekov prigovor o nedostatku primjedaba na njegov plan stoji, A. Šuljak navodi kao određeno opravdanje vrijeme praznika koje ne pogoduje za nešto

17. Ć. TRUHELKA, *Starokršćanska arheologija*, Zagreb, 1931 (s posebnim osvrtom na naše krajeve). U novije vrijeme Đ. BASLER izdaje priručnik *Kršćanska arheologija* (Mostar, 1986) u kojem posebnu pažnju posvećuje istraživanjima na tlu Herceg-Bosne.

takvo. Sada bi trebalo postojeće planove (Šanjek, Šagi-Bunić, Pelosa) ujediniti i krenuti naprijed.

Prof. Turčinović se obvezao da će u kraćem roku napraviti nacrt ugovora o radnim zaduženjima glavnog redaktora i njegova tajnika.

U svom interventu F. Šanjek je opet podsjetio prisutne na prošli sastanak užeg odbora (Šanjek, Belić, Hoško i Biškup) na kojem su bili spomenuti povijesni okviri rada i predloženi ljudi koji bi to mogli učiniti, s nekima je uspostavljen a s drugima će se uspostaviti preliminarni kontakti.

U svojem zadnjem interventu dr. Hoško je istaknuo sljedeće: »Trebalo bi napraviti dogovor s dominikanskim Provincijalom. ICP i KBF moraju s KS-om riješiti pitanje izdanja PCuH. Neka Dr. Duda, Šanjek i Turčinović pođu do nadbiskupa i o svemu ga iscrpno obavijeste. Neka se ovaj razgovor dostavi svim ovdje prisutnima. Treba, osim toga, napraviti temeljne norme za rad, napraviti viziju kako uzglobiti pojedine radove u skladnu cjelinu i odnos odgovornosti glavnog urednika s urednicima pojedinih sekcija.«

Prof. Šagi-Bunić podržava Bogovićevo mišljenje o izdavanju zajedničkih skripata profesora crkvene povijesti na našim teološkim učilištima. Osim toga predlaže da se napravi i objelodani *Enciklopedija povijesti Crkve među Hrvatima*. Njezin opseg ne bi morao biti odmah određen. Na taj način bio bi sabran širi materijal iz naše crkvene povijesti.

Pri kraju diskusije dekan dr. B. Duda zapitao je sve prisutne da li se došlo do nekih zaključaka: Što treba reći Dominikanskom provincijalatu? Da li o ovome što je danas izgovoreno treba nešto kazati i Vijeću KBF-a? Što kazati gosp. nadbiskupu? Postoji li uredničko vijeće? Da li je u skladu sa statutom ICP-a osnovano neko tijelo za dotični posao? Postoji li šef-redaktor i njegov tajnik? Prije negoli se odgovori na dekanova pitanja, bilo bi potrebno – misli dr. Bogović – precizirati da li se ono što je naveo F. Hoško treba smatrati samo njegovim osobnim mišljenjem ili to prihvaćamo kao skup. Za to bi se trebalo izjasniti jer to je zapravo sažetak našega današnjeg rada. To su zadaci, a istom onda dolazimo na ono što je spomenuo dr. B. Duda.

S obzirom na pravna pitanja, dr. Turčinović drži da na temelju postojećeg *Statuta* ovo što mi radimo spada u redovitu djelatnost ICP-a. Vijeće se o tome može obavijestiti, ali pritom svakako istaknuti da je riječ o redovitoj djelatnosti u skladu sa *Statutom* Instituta.

U potrazi za suradnicima

Drugi sastanak Inicijativnog odbora za redakciju znanstveno koncipirane PCuH bio je poticaj da se članovi užeg odbora ozbiljno zamisle nad postojećim (Šanjekovim) planom i da pokušaju angažirati što veći broj stručnih suradnika. Posao nije bio nimalo lak, osobito zbog zauzetosti pojedinih članova užeg odbora (dr. Belić odlazi u Dubrovnik, dr. Šanjek 1986/1987. predaje na sveučilištima u Fribourgu i Ottawi, itd.).

Dolaskom Slobodana Miloševića na čelo SR Srbije dolazi do napetosti i sučeljavanja ne samo na društvenom, ekonomskom i političkom nego i na kulturnom,

nacionalnom i vjerskom planu unutar državne zajednice zvane SFRJ. U jeku napada na hrvatski narod i Crkvu u Hrvata od strane Srpske pravoslavne Crkve i srpskih intelektualnih krugova, koji za stvarne ili fiktivne nedaće srpstva sve bučnije optužuju »genocidne« Hrvate i Vatikan, iz Sarajeva dolazi inicijativa za održavanje simpozija koji bi odgovorio na sve brojnije i bezobzirnije klevetničke napade protiv svega što je hrvatsko i katoličko.

Inicijatori simpozija, planiranog pod naslovom »Kontroverzije novije povijesti Crkve u Hrvata«, profesori Visoke bogoslovne škole u Sarajevu dr. Franjo Topić i dr. Ratko Perić, koji je ujedno i rektor Hrvatskog zavoda sv. Jeronima u Rimu, predložili su tematiku trodnevnog skupa i njegove sudionike, o čemu je posredstvom dekana KBF-a dr. Ćurića obaviještena katedra za crkvenu povijest istoimenog Fakulteta. Na dekanov dopis od 25. studenoga 1989. kratko je odgovorio pročelnik katedre dr. F. Šanjek:

Veleučeni gospodin
prof. dr. Josip Ćurić
dekan KBF-a u Zagrebu

Na Vaš dopis u vezi s prijedlogom o organizaciji simpozija o »kontroverzama novije povijesti Crkve u Hrvata« odgovorit ćemo Vam krajem siječnja 1990. godine. Namjeravamo, naime, u vezi s tim pitanjem konzultirati i crkvene povjesničare naše suradnike iz šire Hrvatske koji će se u tom vremenu naći u Zagrebu zbog »Teološkog tjedna«. Kako je pitanje vrlo ozbiljno i zbog toga traži ozbiljno stručno mišljenje šireg kruga historičara, uvjereni smo da ćete uvažiti ovaj poduži vremenski razmak.

Zagreb, 23. prosinca 1989.

U međuvremenu je dr. Šanjek razaslao predloženi koncept simpozija crkvenim povjesničarima diljem Hrvatske. Većina ih je telefonski ili usmeno izrazila podršku i zanimanje. Najveće zanimanje pokazuju franjevci Splitske provincije, u čije je ime odgovorio o. fra Gabrijel Jurišić. Evo njegova odgovora:

Nakon susreta u Zagrebu, razgovarao sam s našim fratrima povjesničarima. Svi odobravaju projekt i smatraju da je već vrijeme da se u to ide. Jasno je da mogu biti neke dopune i korekture nabačenih, radnih naslova. Ovih ću dana vidjeti u Splitu i don S. Kovačića. Trebalo bi zainteresirati i fratre u Sarajevu, a javiti se i fra Andriji Nikiću u Mostar.

Konkretno predlažem: Kad Vijeće Fakulteta stvar prihvati, trebalo bi uz jedan dopis svim mogućim predavačima poslati provizorni popis tema i zamoliti svakoga da uzme ono što smatra da je bliže njegovu krugu zanimanja. Onaj će imati prednost koji prvi sebi uzme određenu temu. Takav bi dopis-popis trebalo poslati:

fra Josipu Soldi, fra Josipu Grbavcu, fra Blažu Toplaku, Sinj – sva tri profesori povijesti ovdje u Sinju na Gimnaziji;

fra Karlu Jurišiću, fra Vicku Kapitanoviću, Makarska (možda bi tu mogao doći i fra Jure Brkan, pravnik, ali mu je radnja povijesna, a i drugi radovi);

don Slavku Kovačiću, Split (i neka još nekoga nađe na Teologiji i Gimnaziji u Splitu, možda D. Šimundžu...).

Svakako ponuditi Andriju Nikića u Mostaru.

Inicijatori plana dr. Topić, dr. Perić i prof. Vladimir Horvat (Beograd) predložili su tridesetak imena s mons. dr. Kokšom na čelu. Vodio se računa o povjesničarima iz Bosne i Hercegovine (I. Puljić, Gavran, Babić, Karamatić, Babić, Orlovac, Matanović i dr.) iz inozemstva (Matanić, Krasić, Ikić itd.).

Odgovor inicijatorima dat će povjesničari iz uredništva časopisa »Croatica christiana periodica« (dr. Turčinović, dr. Kolarić, dr. Hoško, dr. Šanjek i tajnik dr. Biškup) u pismu od 9. veljače 1990. upućenom dekanu KBF-a dr. Ćuricu, kako slijedi:

Na sastanku uredništva časopisa »Croatica christiana periodica«, koje predstavlja uži odbor Instituta za crkvenu povijest, održanog u profesorskoj zbornici našeg Fakulteta 31. siječnja ove (1990) godine, a u vezi s Vašim dopisom br. 888/89. od 25. studenoga 1989, raspravljalo se o neformalnom prijedlogu dr. Franje Topića iz Sarajeva o planiranju simpozija pod naslovom »Kontroverzije novije povijesti Crkve u Hrvata«.

Mišljenje o istom predmetu zatražili smo i od drugih crkvenih historičara u Hrvatskoj.

Na temelju prispjelih odgovora i rasprave koja je vođena u krugu članova Instituta za crkvenu povijest pri našem Fakultetu, čast mi je izvijestiti Vas:

1) Mislimo da za oštopolemički formulirane teme budućeg simpozija nema ni vremenskih i drugih mogućnosti a ni ljudi koji bi ih u predloženom roku i prema kriterijima povijesne znanosti mogli pripremiti.

2) Uvjerenje je svih da treba odmah pristupiti intenzivnom proučavanju hrvatskog katolicizma i općih crkvenih zbivanja na našem prostoru u 20. stoljeću. Postavlja se pitanje kako odrediti vrijeme i sadržaj, odnosno treba li zadatak koncipirati kao retrospektivu i saldiranje već postojećeg ili naznačiti nove putove istraživanja. U obje alternative treba bezuvjetno uključiti i stručnjake iz laičkih redova.

3) Organiziranju simpozija trebao bi prethoditi »okrugli stol« historičara, koji bi na jednodnevnom ili dvodnevnom savjetovanju iznijeli sadašnje stanje pitanja, raspravljali o mogućnostima i teškoćama, trasirali istraživanja i planove.

Nakon takvog savjetovanja, organiziranog u Zagrebu ili okolici (Samobor ili Odra?), tijekom ovog semestra (možda jednog travanjskog vikenda?) mogao bi se preciznije odrediti predloženi simpozij.

4) Poželjno bi bilo staviti simpozij na spomeničku razinu (npr. uz 90. obljetnicu HKP-a, 1901–1991) ili neke osobito aktualne teme iz najnovije hrvatske crkvene povijesti (npr. o životu i djelu kard. Alojzija Stepinca), uz napomenu da su mnogo poželjniji impersonalni naslovi (npr. Crkva u Hrvata 1929–1966, dakle u rezdoblju od Diktature do Protokola, što je poprilič i vrijeme kard. Stepinca, kojemu se može posvetiti više predavanja).

PS! Treba misliti i na financiranje »okruglog stola«. Institut za crkvenu povijest raspolaže vrlo skromnim sredstvima. Možda bi trebalo zainteresirati hrvatski episkopat koji ionako duguje odgovor Sinodu Srpske pravoslavne crkve?!

Pročelniku Katedre za crkvenu povijest odgovorit će dekan pismom od 15. II. 1990.:

Vijeće Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu na V. redovitoj sjednici, održanoj 10. veljače 1990, sa zanimanjem i zahvalnošću saslušalo je Vaš načelni stav u pogledu eventualnog simpozija o kontroverznim pitanjima novije crkvene povijesti kod Hrvata. Vijeće se u cijelosti suglasilo sa svim Vašim nazorima – kako u pogledu vremena i priprema koje bi jedan solidan simpozij toga pravca zahtijevao tako napose u pogledu tona i mentaliteta kojim bi sveukupno istraživanje i raspravljanje moralo biti nadahnuto. Budući da nam je svima na srcu jedan pothvat ovoga stila, Vijeće me zadužilo neka Vas zamolim da – u dogovoru s kolegama povjesničarima – pokušate organizirati preliminarni sastanak, koji bi zasad nabačenu »anonimnu« inicijativu upravio pozitivnom i solidnom kolotečinom. Ukoliko je sazivanje i održavanje takvoga skupa povezano s raznim troškovima, mogli biste – ili sami ili preko Fakulteta – zatražiti pomoć od velikoga kancelara. U svakom slučaju, bit će korisno da Vaš načelni stav dobije širi publicitet kod svih koji se zanimaju našom novijom crkvenom poviješću; a vjerujemo da će konačni plodovi biti veoma vrijedni.

Daljnji razgovori o organizaciji simpozija pobudili su velik interes među crkvenim historičarima. I ne samo među njima. Dr. Franjo Topić donosi u Zagreb revidiran i pozitivno formuliran nacrt simpozija u tri smjernice (tri dana), uz dodatnih osam tema.

CRKVA U HRVATA U DVADESETOM STOLJEĆU
Uz 90. obljetnicu Prvog hrvatskog katoličkog kongresa (1900)
(Nacrt simpozija)

I. DAN: ODNOSI CRKVE U HRVATA I DRŽAVNIH TVOREVINA OD 1900. DO DANAS

1. Razlozi, značenje i utjecaj Prvog hrvatskog katoličkog kongresa.
2. Crkva u Hrvata (CuH) prema Kraljevini SHS i Jugoslaviji: 1918–1941.
3. CuH za vrijeme NDH: 1941–1945.
4. CuH u komunističkoj Jugoslaviji do danas.
5. Stepinčev odnos prema državnim tvorevinama njegova vremena.
6. Stepinac i ljudska prava: pomaganje ugroženima, zauzimanje za ne-Hrvate.
7. *Actes et documents du Saint-Siège. Victimes de la guerre 1941–43*, sv. 8–9.

II. DAN: CRKVA U HRVATA I SRPSKA PRAVOSLAVNA CRKVA OD 1900. DO DANAS

- 1, CuH i SPC od 1900. do 1941.
2. Prijelazi katolika na pravoslavlje od 1918. do 1941.
3. Prijelazi pravoslavaca na katolicizam od 1941. do 1945.
4. Ekumenska strujanja u CuH od 1900. do danas.
5. Katolički kler u ratnim i poratnim godinama.
6. Stav SPC prema ekumenskim gibanjima.

III. DAN: ANALIZA I PROCJENA OPTUŽNIČKIH KNJIGA O CRKVI U HRVATA

1. Vrijednost i namjera Psunjskog.
2. *Magnum crimen* Viktora Novaka u svjetlu povijesne istine.
3. Osvrt na *Ubice u ime Božije* H. Lauriera (alias Branko Miljuš).
4. A. Miletić, *Koncentracioni logor Jasenovac I–III*.
5. D. Živojinović-D. Lučić, *Varvarstvo u ime Hristovo*.
6. M. Bulajić, *Ustaše i genocid I–III*.
7. V. Djurić, *Ustaše i pravoslavlje – Hrvatska pravoslavna Crkva*.

KONTROVERZNE TEME CRKVE U HRVATA
(dodatak)

1. Konkordati sa Svetom Stolicom i Srpska pravoslavna Crkva: 1890, 1914, 1924, 1937/8.
2. *De nobis, sine nobis*. Protokol Sveta Stolica – SFRJ.
3. Staleška svećenička udruženja: njihov politički i crkvenopravni status. Biskupi udruženjaši.
4. Pokušaji stvaranja Hrvatske katoličke Crkve neovisne o Rimu: 1918–1945, 1945–.
5. Velikosrpski nacionalni imperijalizam Vuka S. Karadžića i današnja strujanja u SPC.
6. Pokret Katoličke akcije među Hrvatima nije politički klerikalizam.
7. Dalmacija, Lika, Slavonija, Bosna i Hercegovina: statistička obrada stanovništva. Odnosi između pojedinih naroda i konfesija izraženi apsolutnim i relativnim brojevima.
8. Hrvati-pravoslavci i Srbi-katolici.

Iz daljnjih konzultacija o organiziranju simpozija proizišlo je nekoliko zanimljivih tema:

Klerikalizam i antiklerikalizam u Hrvata (S. M. Džaja).
Bosanski Muslimani i moderni procesi sekularizacije (S. M. Džaja).
Kako nas (Hrvate) vide Srbi (Vl. Horvat).

Predstojnik ICP-a konzultirao je dr. Šagi-Bunića, koji mu je dao više zanimljivih sugestija u svezi s tematikom namjeravanog simpozija, kao npr.:

Aspekti unutarnjeg života Crkve u Hrvata.
Kako nas (tj. Hrvate-katolike) vide drugi.
Faktografski podaci ključnih događanja u Crkvi u Hrvata 1900–1990.
Međukršćanski odnosi na hrvatskom tlu (pravoslavni, sekte).
Međureligijski odnosi (kršćanstvo, islam).
Međuideologijski odnosi (marksizam).
Teologija u Hrvata u 20. stoljeću.
Naviještanje Riječi (katehizacija).
Umjetnost, kultura, književnost.
Ličnosti (npr. Štepinac).
Društveni i politički aspekti.
Pučka prosvjeta.
Crkva i mass-media.
Laički katolički pokreti.
Crkva i prosvjeta (školstvo).
Perspektive za budućnost.
Misijski aspekti Crkve u Hrvata.
Organizacijski aspekti (crkvene pokrajine, dijeceze).
Državno-crkveno-pravni aspekti (konkordati).
Pučka religioznost.
Migracije.
Redovništvo.
Elitizam i Crkva u Hrvata.
Sveci u Hrvatskoj Crkvi.

Nakon mnogih konzultativnih razgovora unutar redakcijskog kolegija CCP-a i preliminarnih susreta s pojedinim crkvenim i svjetovnim historičarima, u Zagrebu je 18. svibnja 1990. održan sastanak o vremenu održavanja i profilu znanstvenog skupa sada naslovljenog »Crkva u Hrvata u 20. stoljeću«.

U živoj višesatnoj debati sudjelovali su: dr. Franjo TOPIĆ iz Visoke bogoslovne škole u Sarajevu kao jedan od nosilaca ideje o simpoziju »Kontroverze novije povijesti Crkve u Hrvata«; dr. Tomislav J. ŠAGI-BUNIĆ i dr. Bonaventura DUDA, ugledni profesori koji se godinama na našem Fakultetu zalažu za unapređivanje istraživanja nacionalne religiozne povijesti; mr. Josip KOLANOVIĆ iz Arhiva Hrvatske i članovi ICP-a dr. Josip TURČINOVIĆ i dr. Franjo ŠANJEK.

Nakon kraćega uvodnog izlaganja dr. Topića, govorio je dr. Ratko PERIĆ, koautor zamisli o simpoziju »Kontroverze novije povijesti«, koji je tom prigodom predložio da održavanje simpozija bude pod patronatom KBF-a i BKJ-u.

U poduljoj raspravi naglašene su glavne odrednice djelovanja Crkve u Hrvata u našem stoljeću: oblici duhovnog života u nas; ključne osobe u Crkvi u Hrvata u 20. stoljeću; utjecaj Crkve na kulturu, politiku i znanost; međukršćanski, međureligijski i međuideologijski odnosi na našem prostoru; kako nas Hrvate katolike gledaju drugi, itd.

**Treći sastanak odbora o studiju i redakciji
povijesti Crkve u Hrvata¹⁸
(Zagreb, 18. svibnja 1990)**

Otvarajući raspravu dr. Šanjek je podsjetio na genezu ideje o znanstvenom skupu koji bi dao odgovor na određene »kontroverze iz novije povijesti Crkve u Hrvata«. Inicijatori – dr. Franjo Topić (Sarajevo), dr. Ratko Perić (Rim) i posredno prof. Vladimir Horvat (Beograd) – predložili su naslove najaktualnijih tema iz suvremene crkvene povijesti u nas, napose u svezi s najčešćim napadima na hrvatstvo i katolicizam na tlu SFRJ i šire. Redakcija CCP-a, koja sačinjava uži krug ICP-a, pokušala se konzultirati s najuglednijim crkvenim povjesničarima i teolozima u nas i predložiti inicijatorima da se tematika budućeg simpozija formulira pozitivno i da samom znanstvenom skupu prethodi »okrugli stol« o istoj tematici. Od toga se odustalo zbog više razloga. Jedan je i taj da će se na simpozij pozvati stručnjaci iz laičkih krugova kojima su određena pitanja dobro poznata (tj. da se ne ponavljaju već poznate i proučene stvari).

Predstojnik ICP-a pozvao je prisutne (dr. Duda i Šagi-Bunić, J. Kolanović, F. Topić, Turčinović, Biškup i Šanjek) da prouče novi tematski plan simpozija, odrede može li se i kada održati te da naznače imena za odbor koji će voditi daljnje poslove oko njegove organizacije. Nakon toga predao je riječ dr. Topiću, jednom od inicijatora.

Dr. Topić, koji se s dr. Perićem smatra koautorom ideje o simpoziju, ukratko je obavijestio sudionike kako je zamisao nastala (1988. u Njemačkoj) te kako su nastojali zainteresirati što veći broj crkvenih povjesničara i znanstvenih radnika. Prvotni plan proširio je o. Vladimir Horvat DI. Začetnici projekta nastojali su s idejom održavanja takvog simpozija upoznati kard. Franju Kuharića i hrvatske biskupe. Dr. Topić apelira da se simpozij održi u razumnom roku, tj. ni prerano (ishitreno) ni prekasno (npr. za dvije do tri godine), te da bi kao mjesto održavanja najprikladniji bio Zagreb.

Predlagatelj drži da bi tematiku trebalo proširiti, dodajući da bi jednim referatom trebalo obuhvatiti život i djelo biskupa Strossmayera, jer bi *Prvi hrvatski katolički kongres* (1900) bio teško razumljiv bez njegova i Mahničeva udjela, isto kao što ni katolička gibanja bosansko-hercegovačkih Hrvata ne bi bila razumljiva bez djela nadbiskupa Stadlera. Isti predlaže da se na simpozij pozovu svi naši povjesničari, klerici i svjetovnjaci, koji se bave dotičnom problematikom a koji su spremni uključiti se u istraživanje najnovije crkvene povijesti na ovom prostoru.

Dr. Josip Kolanović, iz Arhiva Hrvatske, istaknuo je da već niz godina razmišlja o ovoj problematici i smatra velikim nedostatkom da u Crkvi u Hrvatskoj nema nijednog povjesničara koji bi se bavio najnovijom crkvenom poviješću. Stoga pozdravlja ovu hvalevrijednu inicijativu i drži da bi na razinu ICP-a trebalo postaviti istraživanje i proučavanje crkvene povijesti općenito i u Hrvata, a napose da zbog aktualnih problema treba istraživati najnovije razdoblje. Dr. Kolanović vjeruje u povratak KBF-a u Zagrebačko sveučilište¹⁹ te da ICP možda treba postaviti na

18. Tekst ovog sastanka skinuli su s vrpce dr. Franjo Topić i Berislav Kolobarić OP. Ovdje ga objavljujemo u skraćenom obliku.

19. 23. srpnja 1990. Izvršno vijeće Sabora proglasilo je ništavnom odluku Vlade NR Hrvatske iz 1952. o isključenju KBF-a iz Sveučilišta u Zagrebu i utvrdilo da je isti član navedene ustanove u neprekinutom trajanju.

druge osnove, organizirati što više vanjskih i nutarnjih suradnika, organizirati određene sekcije itd. Kao znanstveni djelatnik Arhiva Hrvatske²⁰ upozorava na bogatstvo arhivalija u ovoj domeni i to ne samo za prostor Republike Hrvatske nego i za područja izvan nje (npr. za vrhbosansku nadbiskupiju i slično). Dr. Kolanović, između ostaloga, ističe: »Spreman sam upozoriti na svu građu koja se čuva u našim arhivima, na koje stvari možete računati u obradi različitih tema. Mi i inače običavamo za različite simpozije dati pregled tih izvora, gdje se oni nalaze i koje su vrste, tako da se istraživači mogu lako koristiti naznačenom građom.«

U svezi s tematikom simpozija »kontroverze iz novije povijesti Crkve u Hrvata« dr. Kolanović misli da se treba izdići iznad polemika i stvari postaviti »sine ira et cura« te istraživati onako kako smatramo da je posao znanosti, držeći se načela same povijesne znanosti i naprosto pozitivno pristupiti problematici. On misli da bi bilo deplasirano i ne bi bilo na određenoj intelektualnoj i znanstvenoj razini odgovarati na pamflete jednog Dedijera i njemu sličnih. Za samu tematiku drži da je odveć široka te da bi cijeli simpozij trebalo »možda podijeliti na nekoliko poglavlja te da se postupno, vremenski ili tematski, ide do određene i zaokružene cjeline«. Razdoblje od 1900. do 1945. kao tema simpozija bilo bi, po njegovoj ocjeni, »preopširno, posebno računajući na predradnje koje su dosad urađene, a koje su slabije, tako da bi bolje bilo uzeti jednu određenu temu i razdijeliti je na pojedine sektore«. On ne bi »ovdje sada ulazio u takvu tematiku«, ali smatra da bi trebalo uzeti »teme koje su konkretnije i gdje će se dotična tematika temeljitije zahvatiti«.

Dr. Tomislav J. Šagi-Bunić, koji je dao popis najaktualnijih tema za crkvenu povijest Hrvata u našem stoljeću, bio je vrlo određen: »Razumijem situaciju izazova koju nam pruža svijet, posebno pravoslavni, beogradski svijet, da bismo nekako morali doći na sudište povijesti, i to naše konkretne balkanske povijesti, te kao kolektiv, ne samo kao hrvatski nego i rimokatolički, priznati svoju grešnost. Ne samo hrvatski i katolički nego i kominternovski. Ja nisam protiv 'mea culpa', ali to mogu govoriti samo u svoje ime i ako sam prethodno ispitao svoju savjest te utvrdim što sam učinio a što nisam, a morao sam to učiniti. Svakako je kršćanski da se i takva pitanja možda postave, iako mislim da to nije uputno. Nema takvog kvoruma koji bi na sebe mogao preuzeti i sadašnju i buduću povijesnu odgovornost da s takvog stajališta razrađuje koliko je tko kriv, koliko je tko koga izazvao, koliko je tko komu vratio, koliko tko još komu prijeti itd. U kršćanskom je duhu ona Kristova: 'Ne sudite da ne budete suđeni' (Lk 6, 37). Mislim da je to najbitnije u kršćanstvu. Svaki pokušaj uzimanja suda u svoje ruke protivan je kršćanstvu, bilo da su to križarski ratovi, pokolj Latina u Carigradu, Bartolomejska noć itd. Imamo dovoljno primjera gdje se nije smjelo popustiti takvom raščišćavanju konačne istine o čovjeku i njegovim krivnjama. Iako je povijest nužna i treba je istraživati, ipak se ne smijemo ponašati kao 'bogovi povijesti'. Oprostite što govorim odveć emocionalno, ali govorim iz vlastitog uvjerenja. Držim potrebnim da se zamišljeni simpozij održi. U ovome što želim reći bit ću u suprotnosti s mojim prethodnikom, koji je – što je isto tako jako važno – nastupao kao znanstvenik. Eto kraj je 20. stoljeća i idemo prema 21. Ono što sad napravimo (misli preko simpozija) s tim ulazimo u 21. stoljeće. Mislim, dakako, i hrvatski narod i Crkva u hrvatskom narodu. Tematika je, mislim, preopširna, a

20. U kolovozu 1991. dr. Kolanović postaje direktor Arhiva Hrvatske.

trebalo bi zainteresirati i najširu javnost, što znači da bi trebalo napraviti velike sinteze sa svim opasnostima koje takve sinteze donose. Ja bih temu simpozija nazvao: 'Crkva u Hrvata na ulasku u 21. stoljeće'. Izvanredna je to prigoda da se sastane što veći broj hrvatskih povjesničara da prouče i vide kakva je ta Crkva, što je ona, kakav je to identitet, da se prouče baš povijesni fenomeni, da se utvrde svi entiteti i njihova strukturiranost u sadašnjoj povijesnoj situaciji. Dakako da treba povesti računa o svim povijesnim faktorima. Takve sintetičke vizije, koje su možda moguće, bile bi sasvim sigurno perspektivne. Ako bismo nešto i napravili, sasvim bismo sigurno zainteresirali najširu hrvatsku javnost. Moraš uvjeravati da treba dati novce za istraživanje starih papira, ali ako bi se tu pokazalo da ima nešto i za budućnost, onda bi pojedinci ili zajednice eventualno radije financirali takav pothvat.

Ako bismo uzeli naslov 'Devedeset godina Crkve u Hrvata', u tom slučaju u program simpozija bio bi uključen prvi hrvatski katolički kongres (1900) s pojavom domaćeg laikata. Pojavila bi se i mnoga druga pitanja: katolički pokret, pitanje klerikalizma, Katolička 'pučka' stranka itd. Raspravljalo bi se i o oblicima duhovnog života u Crkvi u Hrvata, kako se on razvijao, itd. Jedna od bitnih tema bila bi kako nas drugi vide. U tom smislu jedan od referata odnosio bi se na pitanje 'Katoličke Crkve u očima pravoslavnih teologa'. 'Sine ira et studio' trebalo bi pokazati kako oni nas gledaju, ali i kako mi doživljavamo njih. Mislim, od početka. Ne može se izbjeći pitanje kako su nas vidjeli pravoslavci, kako muslimani, židovi, protestanti. Ove se teme ne mogu raditi po sjećanju, nego na temelju postojeće dokumentacije. Jasno, ako je ima. A ima je. Uzmimo, npr., »Glasnik Srpske pravoslavne crkve«, njihove časopise i glasila, novine, tekstove njihovih pisaca, izjave službenih osoba, tiskane propovijedi. Bilo bi strašno važno da se takva literatura sabere, ali bez patetike. Treba pokupiti i naše izjave (Strossmayer). Ako želimo progovoriti o klevetama zbog genocidnosti, bez toga ne bismo mogli ništa napraviti. Isto i za raspravu o međukršćanskim odnosima na ovom prostoru. Mislim na lažne optužbe o prekrštavanju.« Dr. Šanjek upozorava da je pitanje prekrštavanja pravi bauk, diranje u osinjak srpskih laži tijekom više stoljeća, a realnost je da su predstavnici Srpske pravoslavne Crkve prekrštavali katolike i bosansko-humske krstjane još u 15. stoljeću, tj. u vrijeme despota Đurđa Brankovića (1427–1456), o čemu svjedoči branitelj Beograda sv. Ivan Kapistran. Dr. Šagi-Bunić: »Pa dobro, to su radili oni. Ali gledaj. Tu temu ne smiješ dati nekome tko bi išao na polemički način prikazivanja. Starojugoslavenski ministar Stojadinović piše da je u Kotoru prisustvovao činu prekrštavanja, da je bio kum kad su prekrštavali jednog čovjeka. Dakle, oni su tako postupali, što se može i statistički utvrditi. Hoćeš li napisati da su poslanici koji su 1937. glasali za konkordat bili ekskomunicirani u SPC? To su povijesne činjenice. Ali ne smiješ u srcu nositi mržnju koja će izazvati žive ljude. Treba pokazati žaljenje nad onim što se dogodilo, ali i odlučnost da se s prošlošću prekine jer moramo nekuda dalje. Mons. Franić se na Koncilu zalagao da se govori o Crkvi kao tvrđavi te da je veliko zlo što je koncilska komisija to pitanje izbacila iz Konstitucije o Crkvi. A koliko je katolika u predratnoj Jugoslaviji radi službe i radi čega još moralo prijeći na pravoslavlje? Znači da su nas prekrštavali, a mi njih nismo.«

Dr. Kolanović: »To su samo izvanredne sinteze. Usuđujem se postaviti pitanje: Koliko je moguće uraditi sinteze bez određenih predradnji i, pitam vas, ima li ljudi s kojima biste to mogli postići?« Dr. Duda: »Meni su ovo duže teme.« Kolanović: »Da, ali sve su sinteze izvanredne i dr. Šagi-Bunić bi o tome mogao napraviti izvanredno zanimljivo predavanje.« Dr. Šagi-Bunić: »To je esejistički

prikaz, koji se može osporavati, ali on bi, bez sumnje, izazvao velik interes.« Dr. Kolanović: »On bi izazvao veći interes nego da je strogo historijski.« Dr. Šagi-Bunić: »Dakle, međukršćanski, međureligijski i međuideologijski odnosi. Ovi posljednji su strašno važni. U Mahnićevo vrijeme liberalizam se smatrao najopasnijim za Katoličku Crkvu. U tom pravcu ozloglašen je i Strossmayer. Izgleda da se liberalizam još uvijek smatra opasnim na ovom prostoru. Što to znači? Možemo li braniti protuliberalno katolištvo kao što smo ga nekad branili? Mi smo prešli na prvo ideološko pitanje, tj. odnos između socijalizma, socijalističke ideje i katoličke ideje. Tu je i pitanje ideologizacije naše Crkve, koliko je toga bilo ili koliko nije bilo. To još nitko nije uradio, a bilo bi strašno važno. Može se to i neovisno o simpoziju. Tu su i pitanja filozofije i teologije u Hrvata (neoskolastika) na kraju ovog drugog milenija. U CCP-u ste objavili Buturčevu kronologiju, ali to je čisto politička kronologija.²¹ To je zanimljivo, ali se ne bih složio da je to za Crkvu u Hrvata najbitnije. Da li je obuhvaćen prvi euharistijski kongres iz 1925?« Dr. Šanjek: »Ne, nije. Dr. Buturac je recenzirao samo priloge iz 'Hrvatske straže' 1929–1941.« Dr. Šagi-Bunić: »No dobro. Trebalo bi obraditi likove iz ovostoljetne povijesti naše Crkve. Dakle, tu je Stepinac. Razumije se. Važni su i socijalni aspekti djelovanja Crkve u Hrvata. Što je Crkva učinila na tom području? Koliko su, recimo, u nas prisutne socijalne enciklike? Crkva i politika mogu se promatrati iz čisto teoretskog, ali i s praktičnog aspekta. Tu su još tisak, pučka prosvjeta, danas mass-mediji. *Matica hrvatska* je od početka pod vodstvom inteligencije, namijenjena na neki način višim slojevima, dok je Crkva osnivanjem *Hrvatskoga književnog društva sv. Jeronima* imala utjecaj nad nižim slojevima. No, pitanje je što od toga sad trebamo. Ima li pučka prosvjeta još mjesta u našoj Crkvi? Dobro, previše tumačim. Očito je da se sve može izartikulirati, diferencirati, specijalizirati i crkveno i pravno.«

Dr. Kolanović: »To su izvanredne ideje. Ali, po mojoj ocjeni, one traže ljude Vašeg profila, pojedince koji se mogu 'uhvatiti' s nekim temama, gdje se mnoge stvari zahvaćaju interdisciplinarno, gdje su prisutne i sociologija i filozofija i teologija i druge znanosti. Nisam međutim siguran da je to provedivo bez predradnji, u okviru jednog takvog simpozija.«

Dr. Šagi-Bunić: »Priznajem da to tako nećemo moći.« Dr. Duda: »Ove interdisciplinarne teme traže određeno predznanje i mnoge predradnje kojih, meni se barem čini, mi zasad nemamo. Ja razmišljam jedino u tom kontekstu. Pitam se tko je u nas kadar napraviti sustavan prikaz djelovanja Pravoslavne Crkve u staroj Jugoslaviji? A tek Katoličke? Sve je ovo jako opsežno.« Dr. Topić: »Mislim kako je važno da ne budemo ni odveć veliki idealisti ali ni irealisti. Naš posao podrazumijeva mnoga prelistavanja, arhivski rad itd. Mi nismo odveć arhivski ljudi, osim dr. Turčinovića ili Šanjeka. Šagijev izbor tema doista je važan. To su zapravo ideje koje su nosile stvari, određivale ih.«

Dr. Duda: »Ovdje ću napomenuti tek jednu malu stvar. Tu sam samo po jednoj liniji. Dr. Šanjek me na početku predstavio kao nekog za čijeg je dekanata nadbiskup zamolio da se ICP prihvati pisanja crkvene povijesti u našem narodu. Za mojega su se dekanata neke stvari počele organizirati. Ja inače nisam nikakav vrsnik u tome. Reći ću ipak jedno. Uzmimo samo kard. Stepinca. Ako bi se na simpoziju iznijelo samo ono što je on htio učiniti na crkvenom planu, bila bi to

21. J. BUTURAC, *Katolički dnevnik »Hrvatska straža« 1929–1941*, CCP, XIII (1989) 23, str. 141–200 i XIII (1989) 24, str. 143–201.

velika stvar. Stepinac je danas apsolutno poznat kao borac protiv komunizma, a on je htio reformirati crkveni život na području svoje nadbiskupije pa i šire. A tu je doživio poraz.« Dr. Kolanović: »Mogao bi se organizirati jedan znanstveni skup na kojem bi se interdisciplinarno obradio 'Stepinac i njegovo vrijeme'.« Dr. Duda: »Smatram da je sve to golemo. Ima više selektivnih tema, a jedna od njih je ona o Stepincu, ali onda neka bude cjelovito. Bilo bi zanimljivo proučiti kakve je stavove zauzimao Vatikan s obzirom na ovaj prostor, kako su naši biskupi izvještavali Svetu Stolicu o prilikama u nas. Uzimam opet Stepinca. Po ovome on nikad neće biti svetac. Tu je, naime, izražen tek njegov odnos prema državi. A gdje su njegova zalaganja za ljudska prava i pomaganje ugroženih?« Dr. Topić: »Ako smijem dodati. O Stepincu je planiran jedan simpozij u Rimu. I oni također računaju na nas.« Dr. Šagi-Bunić: »Tko to oni?« Dr. Topić: »Pa oni oko Sv. Jeronima.«

Dr. Kolanović: »Meni se ove teme strahovito sviđaju. Sugerirao bih da se rad simpozija nastavi. Jednom se obradi Crkva u Hrvata između dva rata, drugiput teologija i filozofija, zatim katekizam i crkveni mentalitet. Ima bezbroj pitanja koja bi trebalo rasvijetliti.« Dr. Šagi-Bunić: »Slažem se, ali uz jednu ili više primjedaba. Nisam oduševljen periodizacijom Crkve kroz necrkvene faktore, dakle 'između dva rata', jer to nije nutarnja dimenzija Crkve. Treba pokazati što smo mi – Crkva u Hrvata – kao entitet. Može nas se promatrati i kroz djela pojedinih likova naše Crkve: Stepinca, Stadlera, Mahnića, Bauera (Šanjek je dodao M. Pušića i M. Kirigina, imena koja su neobično važna za liturgijski život naše Crkve u predratnom razdoblju), Bulića itd. No da li je svećenik Bulić nastupao kao crkveni čovjek ili kao učenjak? Imamo i angažiranih laika kao što su Ljubomir Maraković, Petar Grgec i drugi.«

Dr. Topić: »Ja sam nekako od početka vezan uz ovu tematiku. Bio sam angažiran i od BK(J) u svezi s odgovorom na pismo Svetog sinoda SPC.²² Do javnog odgovora nije došlo. Ali je problematika vrlo slična. S Franjom (Šanjekom) sam u više navrata razgovarao o tome. Složili smo se da istraživanja moraju biti solidna kako bi izdržala kritiku. Nakon ovih razgovora uočavam da mi zapravo slikamo i pišemo povijest naše Crkve u ovom stoljeću, što nije svrha samog simpozija. Ne mali broj naših historičara piše apologetski. Mislim da bi trebalo još jednom sazvati naše crkvene povjesničare, od kojih ne mali broj ostaje na razini kroničara događaja, i predstaviti im nacrt simpozija. Tako ćemo vidjeti čime zapravo raspoložemo. Ja se savršeno slažem s dr. Šanjekom da ne treba odgovarati na *Magnum crimen* i druge pamflete. To spada u domenu javnih glasila, dnevnu kroniku. Ipak bih se još jednom vratio zamisli simpozija. Držim da bi ove godine trebalo održati savjetovanje historičara, da se vidi s kojim snagama raspoložemo i što tko može ozbiljno učiniti, a onda da se definitivno odlučimo za uži izbor teme i da stupimo pred javnost. Osobno mislim da je i današnji razgovor bio neophodan i veoma plodan.«

Na kraju skupa dr. Turčinović je upozorio na niz neobrađenih tema iz najnovije naše povijesti, osobito iz područja međucrkvenih i ekumenskih odnosa, ali i šire. Misli da i rimski simpozij o kard. Stepincu može biti održan u domovini, jer se hrvatska politička emigracija vraća kući. Još nismo svjesni što nam donosi 30. svibanj 1990. kada će biti inauguriran prvi višestranački Sabor kojim se u Hrvat-

22. Ljeti 1989. Sinod SPC u pismu episkopatu Jugoslavije, između ostalog, iznosi i niz inektivna na račun Crkve u Hrvata.

sku vraća demokracija. Iako već teško narušenog zdravlja, dr. Turčinović vidovito proniče u sadašnja zbivanja. Uočava novu ulogu Crkve u hodu hrvatskog naroda prema demokraciji, slobodi i suverenosti. U ovim općim nastojanjima i povjesničari moraju pridonijeti svoj obol.

* * *

Događaji su krenuli ubrzanim tijekom. U listopadu 1990. napustio nas je dr. Turčinović. Dva mjeseca kasnije (22. prosinca) inauguriran je novi Ustav Republike Hrvatske. U skladu s voljom građana, izraženom 19. svibnja 1991, Sabor je 25. lipnja iste godine izglasao i proglasio Deklaraciju o uspostavi suverene i samostalne Republike Hrvatske. Uslijedio je krvavi rat, koji je Hrvatskoj nametnula Srbija u sprezi s bivšom JNA i dijelom hijerarhije SPC koji je pozivao na »osvetu za srpske mučenike od prije pedeset godina.« U jeku neviđenih zločina i razaranja teško je bilo nastaviti s organizacijom simpozija i pisanjem sustavne crkvene povijesti hrvatskog naroda. Ipak, u međuvremenu ICP prihvatio je suradnju u izradi »Crkveno-geografskog atlasa za Srednju i Istočnu Europu« zajedno s povjesničarima iz Poljske, Češko-Slovačke, Mađarske i Slovenije. Razgovor i pisanje sustavne PCuH ostavljamo za bolje dane u od 15. siječnja 1992. međunarodno priznatoj Hrvatskoj.²³

Résumé

UNE »HISTOIRE DE L'ÉGLISE CHEZ LES CROATES« ENTRE L'AMBITION ET LA REALITE

Une »Histoire de l'Eglise chez les Croates«, conçue et écrite avec la rigueur scientifique, reste l'objectif d'un groupe de chercheurs et d'enseignants de l'histoire du christianisme croate.

Depuis une quinzaine d'années, les historiens de ce groupe scrutent le passé du christianisme croate, treize fois centenaire, pour mettre en relief sa vitalité et sa force au sein de la nation croate et son rôle dans la vie sociale, morale et politique du pays.

Le »dossier« présente le chemin déjà parcouru. Le travail est momentanément ralenti à cause de la guerre imposée à la République de Croatie par l'ex-armée yougoslave et les tchétniks nazi-fascistes au service de l'idéologie grande-serbe mythique.

23. Relator ovih izvješća objavio je 1991. knjigu »Kršćanstvo na hrvatskom prostoru«, pregled religiozne povijesti Hrvata 7–20. stoljeća, str. 1–567, u izdanju Kršćanske sadašnjosti (Priručnici 27).